

Radboud Docenten Academie
Docentontwikkelteam Nederlands

Voorjaar 2016

Activerende Didactiek Grammatica

Thomas de Bruijn
Peter-Arno Coppen
Barbara Snel
Maarten Timmermans
Ricardo Walinski
Nienke Wassenberg

DOT.Nederlands@gmail.com

Concept

Radboud Universiteit

Inleiding

De werkvormen in deze bundel zijn het resultaat van een *Docentontwikkelteam*, dat in 2015-2016 is georganiseerd door de Radboud Docenten Academie. Als een subgroep van dat docentontwikkelteam hebben wij ons beziggehouden met het ontwikkelen van een alternatieve leerlijn voor de behandeling van de traditionele zinsontleding.

Onze uitgangspunten waren:

- Grammatica moet voor de leerlingen *betekenisvol* zijn: het moet gaan over de taal die ze om zich heen horen of lezen, en die ze zelf gebruiken. Grammaticale analyse (taalbeschouwing) moet leerlingen inzichten bieden in de betekenis van zinnen en constructies.
- Didactisch hebben we gekozen voor de principes van de *thinking skills*-didactiek: een activerende didactiek voor cognitief leren, waarbij leerlingen eerst in contact moeten worden gebracht met hun taalgevoel, dan zelf met de taal aan de slag kunnen gaan, en op die manier tot een dieper begrip komen van hoe die taal in elkaar zit.
- Grammaticaonderwijs moet de leerlingen ook vooruit helpen in het *reflectieve denken* over taal; hiervoor is het nodig dat er (voorzichtig) onzekerheden in de werkvormen worden ingebouwd.
- Uiteindelijk zou onze leerlijn moeten passen in een traditioneel curriculum, waarin de “gewone” termen uit de zinsontleding behandeld worden. De leerlijn didactiseert *onderwerp, naamwoordelijk gezegde, werkwoordelijk gezegde, persoonsvorm, lijdend voorwerp, meewerkend voorwerp* en *voorzetselvoorwerp*, maar bevat daarnaast elementen die dienst kunnen doen in de didactisering van andere termen (zoals *bijwoordelijke bepaling, bijvoeglijke bepaling*).
- De didactiek maakt geen gebruik van ezelsbruggetjes en vuistregels, maar probeert de concepten uit de moderne taalkunde in te zetten. In feite is dat wat de leerlingen leren, al gaat het oppervlakkig gezien om dezelfde termen als in het traditionele grammaticaonderwijs.

De meeste van de werkvormen zijn door enkelen van ons uitgetoetst in de klas, meestal met een goed resultaat. De leerlingen vinden het leuk om actief bezig te zijn, en ze hebben echt het gevoel dat ze de termen beter snappen dan voorheen.

Het staat iedereen vrij om deze werkvormen te gebruiken. Het volgend jaar gaan wij ze nog verder ontwikkelen in een deels nieuw docentontwikkelteam, en daar kunnen we elke feedback bij gebruiken. Op- of aanmerkingen? Nuttige suggesties? Mail ze dan naar DOT.Nederlands@gmail.com

Nijmegen, juni 2016

Thomas de Bruijn
Peter-Arno Coppen
Barbara Snel
Maarten Timmermans
Ricardo Walinski
Nienke Wassenberg

1. Didactisering van de subject-predicaatverbinding

Opdracht 1.1: Aanwijzingen voor de docent

In opdracht 1.1 is het de bedoeling dat de leerlingen zelf ervaren wat het taalkundige begrip *predicatie* inhoudt. Dat begrip hoeft natuurlijk niet zo benoemd te worden (al kan dit voor een vwo-klas met Latijn interessant zijn, evenals het besef dat *gezegde* de letterlijke vertaling van *predicaat* is).

In de eerste werkvorm krijgen de leerlingen een aantal kaartjes (eventueel zelf uitknippen), waarop uitingen staan van een tweejarige peuter. De leerlingen dienen zich te verplaatsen in de bedoeling van de peuter, en te bedenken wat de betekenis is van die uitingen. Op basis van die betekenis moeten ze de kaartjes in twee groepen verdelen.

U kunt zelf bepalen hoeveel instructie u meegeeft. Het is wel van belang dat u er de nadruk op legt dat beide woorden op de kaartjes van belang zijn. Sommige leerlingen zullen aanvankelijk geneigd zijn om de kaartjes te sorteren op de betekenis van het alleen eerste woord (*mama, papa, broertje* zijn personen, en *auto, popje* zijn dingen). Een indeling die de combinatie van de twee woorden meeneemt is een betere indeling.

U kunt eventueel de opdracht voorstructureren door de hint te geven dat *mama lief* in de ene groep behoort, en *papa slapen* in de andere. Op die manier haalt u al een aantal mogelijkheden eruit.

Als leerlingen al grammaticale categorieën in hun hoofd hebben, zullen ze eventueel discussiëren over *treintje tsjoektsjoek* (*tsjoektsjoek* is geen werkwoord) of over *meloen bah* (*bah* is geen bijvoeglijk naamwoord). Het is echter de bedoeling dat ze uitkomen op de betekenis *zijn* (voor gevallen als *mama lief*) en *doen* (voor gevallen als *papa slapen*).

Als leerlingen bij kaartjes als *papa slapen* uitkomen op *gaan* of *willen*, kunt u erop wijzen dat *papa gaat slapen* eigenlijk iets betekent als *papa gaat iets doen, namelijk slapen*. Het gaat dus in wezen toch om *doen*.

Waarom doen we dit?

De predicatieve betekenissen *zijn* en *doen* liggen aan de basis van alle betekenissen in de zin. In deze eerste oefening worden leerlingen zich allereerst bewust van de predicatieve betekenis. De ontleedtermen die hierbij horen zijn *naamwoordelijke betekenis* en *werkwoordelijke betekenis*. Dit is een opstapje naar de termen *naamwoordelijke gezegde* en *werkwoordelijk gezegde*.

Rol van de docent

De leerlingen zouden zo veel mogelijk zelf tot het inzicht moeten komen. Als ze met creatieve oplossingen komen, keur deze dan niet meteen af, maar bespreek of de criteria niet slechts op één woord betrekking hebben, en spoor de leerlingen eventueel aan om een woordje tussen de twee woorden van het zinnetje te bedenken. Ga liever in discussie dan dat u iets voorzegt.

1. Didactisering van de subject-predicaatverbinding

Opdracht 1.1

In het onderstaande schema staan zinnestelsels die een tweejarige peuter zou kunnen uitspreken. Een peuter spreekt nog niet zo goed Nederlands, maar er zit wel een duidelijke betekenis in de zinnestelsels. Bedenk wat de uitingen in het hoofd van de peuter kunnen betekenen, en maak dan de opdracht.

mama lief	papa slapen	popje stout	meloen bah
oma breien	tante zingen	broertje boos	treintje tsjoektsjoek
auto rood	Tommie lachen	hondje blaffen	snoepje lekker

Als je goed kijkt naar de betekenis kun je de kaartjes in twee gelijke groepen verdelen. Kijk naar de betekenis van de hele zinnestelsels, dus niet alleen naar de betekenis van het eerste of het tweede woord!

Bedenk welk woord je tussen de twee woorden van de zinnestelsels kunt plaatsen om de betekenis uit te drukken (dus *mama ... lief* en *papa ... slapen*).

	<i>Je hebt nu ontdekt dat een tweejarige peuter al twee soorten zinnen kan maken. Door twee woorden bij elkaar te zetten kan de peuter al twee verschillende betekenissen uitdrukken. Deze twee betekenissen vormen de basis van alle zinnen die er bestaan. Vul hier de twee betekenissen in:</i>	
	Betekenis 1:	Betekenis 2:

1. Didactisering van de subject-predicaatverbinding

Opdracht 1.2: Aanwijzingen voor de docent

Deze opdracht didactiseert het concept *congruentie*, en daarmee de belangrijkste eigenschap van de term *persoonsvorm*.

De leerlingen zouden deze werkvorm zelfstandig moeten kunnen uitwerken, bij voorkeur in duo's of in kleine groepjes.

Waarom doen we dit?

Didactisering van congruentie is essentieel in het onderscheiden van het onderwerp van de zin. Vooral wanneer leerlingen kennismaken met betekenisrollen is de verleiding groot om het onderwerp te vereenzelvigen met bijvoorbeeld de rol van de *doener*, maar het is beter om de (getals)congruentie vroeg aan de orde te stellen.

Rol van de docent

U kunt als docent op afstand blijven. Leerlingen komen misschien uit zichzelf met termen als *enkelvoud* en *meervoud*, maar u dient het algemeen te houden en steeds te spreken over *vormen* van het werkwoord, om de relatie met de term *persoonsvorm* te benadrukken.

Slimme leerlingen kunt u uitdagen door te vragen wat er gebeurt als je een persoon als *mama* zou vervangen door *ikke*, of *jij*. Op die manier kunt u het concept *congruentie* (dat betrekking heeft op getal en persoon, waarvan hier alleen getal geïllustreerd wordt). Leerlingen die ook Latijn of Grieks hebben kunt u wijzen op het feit dat sommige talen veel meer vormen van het werkwoord hebben dan het Nederlands.

1. Didactisering van de subject-predicaatverbinding

Opdracht 1.2: Congruentie

In de vorige oefening heb je gezien dat een peuter al snel 'zinnnetjes' kan maken van twee woorden. Tussen die twee woorden zit dan een *zijn*- of een *doen*-betekenis. *Mama lief* betekent dan *Mama is lief*, en *Papa slapen* betekent dan *Papa doet slapen*.

De peuterzinnnetjes zijn natuurlijk niet compleet. Er hoort nog een werkwoord bij. Dat kan het werkwoord *is* of *doet* zijn, maar ook *blijft*, *gaat*, *wil*, *kan*, enzovoorts.

Combineer nu in het onderstaande schema de kaartjes met de losse werkwoorden met de zinnnetjes, door te kijken of je het werkwoord *tussen* de woorden kunt zetten.

Voorbeeld: *mama lief* past bij *is*, omdat je kunt zeggen *mama is lief*. Het past niet bij *kan*, omdat je niet kunt zeggen *mama kan lief*.

mama lief	papa slapen	popjes stout	meloenen bah
oma's breien	tante zingen	broertje boos	treintjes tsjoektsjoek
auto's rood	Tommie lachen	hondjes blaffen	snoepjes lekker
zijn	is	kunnen	kan
mogen	mag	blijven	blijft
gaan	gaat	moeten	moet

Wat je ziet is dat niet alles past. Sommige werkwoorden passen alleen bij de *zijn*-betekenis, andere alleen bij de *doen*-betekenis. Maak daarvan een overzicht.

Wat je ook ziet is dat werkwoorden twee vormen hebben: naast *zijn* heb je *is*, naast *kunnen* heb je *kan*, enzovoorts. Als een vorm past bij een bepaald kaartje, kun je nooit ook de andere vorm invullen. Als *mama lief* past bij *is*, dan past het niet bij *zijn*.

Je hebt nu het verschijnsel **congruentie** ontdekt. Verschillende **vormen** van een werkwoord passen bij de **persoon** over wie iets gezegd wordt. **Mama** past bij **is**, en **popjes** past bij **zijn**. Daarom noemen we die vormen de **persoonsvorm**.

1. Didactisering van de subject-predicaatverbinding

Opdracht 1.3: Aanwijzingen voor de docent

In deze opdracht leren de leerlingen het herkennen van de predicatieve betekenissen *zijn* en *doen* in een lopende tekst. Het is van belang dat ze gaan inzien dat deze betekenissen overal “verstopt” zitten, niet alleen in de relatie tussen onderwerp en gezegde, maar ook tussen bijvoeglijk naamwoord en zelfstandig naamwoord, tussen bijwoordelijke bepaling en werkwoord.

In dit stadium kunnen de leerlingen in een zin als *Jan is in het park* de betekenis tussen *Jan* en *park* eventueel ook nog als een *zijn*-betekenis benoemen. Het is allereerst van belang dat de leerlingen een gevoel krijgen voor *zijn* en *doen*. Later kunnen ze dan aparte vormen van *zijn* (zoals het zogeheten ‘existentiële *zijn*’ leren onderscheiden).

Waarom doen we dit?

Het herkennen van een *predicatief verband* is essentieel voor een bewuste ontleding. Het predicatieve verband (iemand of iets *is* iets, of iemand of iets *doet* iets) ligt ten grondslag aan de ontleding van naamwoordelijk en werkwoordelijk gezegde, bijvoeglijke bepaling, sommige bijwoordelijke bepalingen, en zelfs aan de ontleding van de voorwerpen (de combinatie tussen voorwerp en werkwoord, bijvoorbeeld *koekje eten*, is een verbinding waar juist géén predicatief verband aanwezig is).

Rol van de Docent

Als docent speelt u hier de rol van de coach, die leerlingen stimuleert om zelf op zoek te gaan. Probeert u zo min mogelijk voor te zeggen of zelfs goed te keuren, maar eventueel andere leerlingen, of de hele klas, te betrekken bij het zoeken naar andere mogelijkheden.

Lisa pakt zingend haar blauwe rugzak. Ze stopt er nog snel haar teddybeer in. Dan moet ze vlug instappen, want papa start de motor. Vrolijk zwaait ze haar beste vriend Jimmy uit. Ze rijden de straat uit.

Lisa zit al een tijdje in de auto. Maar dat vindt ze niet erg, want mama heeft lekkere snoepjes meegenomen. Ze heeft ook een cd met kinderliedjes aangezet. Lisa en haar broer zingen de liedjes hard mee. Papa zucht eens diep. ‘Deze liedjes hebben we nu al drie keer gehoord. Vinden jullie het goed als ik de muziek uitzet?’ Lisa geeft geen antwoord, maar denkt: wat een zeurpietje is papa.

Lisa doet pakken
Lisa doet zingen
rugzak is blauw
ze doet (in)stoppen
(in)stoppen is snel
ze doet instappen
instappen is vlug
papa doet starten
ze is vrolijk
ze doet uitzwaaien
ze doen rijden
Lisa doet zitten
(zitten is in auto)
ze doet (erg) vinden
mama doet meenemen
snoepjes zijn lekker
ze doet aanzetten
(cd is met kinderliedjes)
Lisa en broer doen meezingen
zingen is hard
papa doet zuchten
zuchten is diep
we doen horen
jullie doen (goed) vinden
ik doe uitzetten
Lisa doet (antwoord) geven
Lisa doet denken
papa is zeurpietje

1. Didactisering van de subject-predicaatverbinding

Opdracht 1.3

In opdracht 1.1 heb je ontdekt dat een peuter twee woorden met elkaar kan verbinden met de betekenis *zijn* (*mama lief*) en met de betekenis *doen* (*papa slapen*). Deze twee betekenissen vormen de basis van alle zinnen die er bestaan, en ze zitten op allerlei plaatsen in een zin opgesloten.

Je gaat nu een oefening doen om *zijn*-betekenissen en *doen*-betekenissen op te sporen. Lees de volgende tekst, en noteer in de kantlijn alle *zijn*- en *doen*-betekenissen op de volgende manier¹:

<p>Lisa pakt zingend haar blauwe rugzak. Ze stopt er nog snel haar teddybeer in. Dan moet ze vlug instappen, want papa start de motor. Vrolijk zwaait ze haar beste vriend Jimmy uit. Ze rijden de straat uit.</p> <p>Lisa zit al een tijdje in de auto. Maar dat vindt ze niet erg, want mama heeft lekkere snoepjes meegenomen. Ze heeft ook een cd met kinderliedjes aangezet. Lisa en haar broer zingen de liedjes hard mee. Papa laat een diepe zucht horen. 'Deze liedjes hebben we nu al drie keer gehoord. Vinden jullie het goed als ik de muziek uitzet?' Lisa geeft geen antwoord, maar denkt: wat een zeurpietje is papa.</p>	<p><i>Lisa doet pakken</i> <i>Lisa doet zingen</i> <i>rugzak is blauw</i></p>
---	---

¹ De tekst is aangepast uit het verhaal *Lekker op vakantie*, van Vivian den Hollander

1. Didactisering van de subject-predicaatverbinding

Opdracht 1.3a: Aanwijzingen voor de docent

Deze opdracht is een alternatief voor opdracht 1.3, als uw leerlingen de tekst een beetje te kinderlijk vinden, of u kunt het gebruiken als een extra oefening. De gedachte is dat deze opdracht een meer zakelijke tekst bevat, waardoor leerlingen de ervaring krijgen dat de *zijn*- en *doen*-betekenissen in alle soorten teksten opgesloten zitten.

<p>Kinderen krijgen les in lek en beschimmeld schoolgebouw</p> <p>Al zeven jaar zit basisschool de Ontdekkingsreis in een lekkend en beschimmeld gebouw. Het stinkt, het is er koud en nat. De kinderen van de school in Doorn willen dat er een ander schoolgebouw komt.</p> <p>Na de zomer sloopt de school het gebouw, maar er bestaat nog geen nieuwe plek waar de kinderen les kunnen krijgen. De gemeente heeft wel een andere locatie aangewezen, maar ook dat gebouw is volgens de school niet goed.</p> <p>Iedereen hoopt dat er snel een oplossing komt, zodat de kinderen les kunnen krijgen op een droge en fijne plek.</p>	<p><i>kinderen doen krijgen les is in schoolgebouw schoolgebouw is lek schoolgebouw is beschimmeld basisschool doet zitten gebouw doet lekken gebouw is beschimmeld het doet stinken het is koud het is nat kinderen doen willen (kinderen zijn van school) (school is in Doorn) schoolgebouw doet komen school doet slopen plek doet bestaan plek is nieuw kinderen doen krijgen gemeente doet aanwijzen locatie is andere gebouw is goed iedereen doet hopen oplossing doet komen kinderen doen krijgen (krijgen is op plek) plek is droog plek is fijn</i></p>
--	---

1. Didactisering van de subject-predicaatverbinding

Opdracht 1.3a

In opdracht 1.1 heb je ontdekt dat een peuter twee woorden met elkaar kan verbinden met de betekenis *zijn* (*mama lief*) en met de betekenis *doen* (*papa slapen*). Deze twee betekenissen vormen de basis van alle zinnen die er bestaan, en ze zitten op allerlei plaatsen in een zin opgesloten.

Je gaat nu een oefening doen om *zijn*-betekenissen en *doen*-betekenissen op te sporen. Lees de volgende tekst, en noteer in de kantlijn alle *zijn*- en *doen*-betekenissen op de volgende manier

<p>Kinderen krijgen les in lek en beschimmeld schoolgebouw</p> <p>Al zeven jaar zit basisschool de Ontdekkingsreis in een lekkend en beschimmeld gebouw. Het stinkt, het is er koud en nat. De kinderen van de school in Doorn willen dat er een ander schoolgebouw komt.</p> <p>Na de zomer sloopt de school het gebouw, maar er bestaat nog geen nieuwe plek waar de kinderen les kunnen krijgen. De gemeente heeft wel een andere locatie aangewezen, maar ook dat gebouw is volgens de school niet goed.</p> <p>Iedereen hoopt dat er snel een oplossing komt, zodat de kinderen les kunnen krijgen op een droge en fijne plek.</p>	<p><i>kinderen doen krijgen</i> <i>les is in schoolgebouw</i> <i>schoolgebouw is lek</i> <i>schoolgebouw is beschimmeld</i></p>
--	---

1. Didactisering van de subject-predicaatverbinding

Opdracht 1.4: Aanwijzingen voor de docent

De leerlingen moeten nu de gegeven *zijn*- en *doen*-betekenissen in een lopend verhaaltje verwerken. U kunt ze daar veel vrijheid in geven (ze mogen er van alles bij verzinnen), zodat het (ook) een opdracht in creatief schrijven wordt, maar u kunt het ook beperken doordat u de leerlingen de opdracht geeft om alleen de gegeven betekenissen in het verhaaltje te stoppen en geen andere.

Leerlingen kunnen de *zijn*-betekenissen uitdrukken in een zin met naamwoordelijk gezegde, in een bijvoeglijke bepaling, of op elke manier die ze willen.

Waarom doen we dit?

Het vertalen van predicatieve betekenissen naar goed lopende zinnen of teksten zou leerlingen nog eens het besef moeten meegeven dat je dezelfde betekenissen vaak op meerdere manieren kunt uitdrukken.

Rol van de docent

U kunt bij deze opdracht geheel op een afstand blijven. De leerlingen kunnen dit individueel, eventueel als huiswerk doen. Ze kunnen het ook eventueel van elkaar nakijken, volgens de methode van de vorige opdracht. Ze kunnen dan beoordelen of alle *zijn*- en *doen*-betekenissen in het verhaaltje opgesloten zitten.

1. Didactisering van de subject-predicaatverbinding

Opdracht 1.4

In opdracht 1.3 heb je geoefend met het ontdekken van *zijn*-betekenissen en *doen*-betekenissen in een gewone tekst. Daarbij heb je gemerkt dat je soms discussie hebt over de vraag of iets wel echt een *doen*-betekenis of *zijn*-betekenis is, maar dat is nu nog niet zo erg. Het gaat erom dat je al een goed gevoel hebt van hoe die betekenissen in de tekst zitten. Dat is een belangrijk onderdeel van je taalgevoel.

Je kunt dat taalgevoel ook omgekeerd gebruiken. Dat gaan we in deze opdracht oefenen. Nu zijn er een paar *zijn*-betekenissen en *doen*-betekenissen gegeven, en het is jouw taak om daar een goed lopende tekst van te maken. Let op: de tekst moet als een logisch verhaaltje te lezen zijn, en je moet de betekenissen in de gegeven volgorde verwerken! Probeer je tekst levendig te maken door het toevoegen van verbindingswoordjes als *toen*, *dus*, *want*, *maar*, of woordjes als *opeens*, *nog*, *al*, en door het toevoegen van hulpwoordjes als *willen*, *kunnen*, *hebben*.

Dit zijn de betekenissen die je in je verhaaltje moet verwerken:

	Kim en Tom zijn vrolijk Kim en Tom doen wandelen wandelen is in bos bos is donker Tom doet horen geritsel is vreemd Kim doet schrikken Kim doet zien beertje doet bibberen beertje doet zitten zitten is achter boom boom is dik Tom doet zeggen beertje is verdwaald moeder doet zoeken honing is wild zoeken is in boom boom is hoog beertje doet spelen beertje doet weglopen Kim doet zeggen wij doen terugbrengen zij doen horen gebrom is gevaarlijk moeder is van beertje beertje doet dribbelen dribbelen is naar moeder Kim en Tom doen zuchten zuchten is opgelucht Kim en Tom doen zeggen wij doen beleven avontuur is spannend
--	---

1. Didactisering van de subject-predicaatverbinding

Opdracht 1.5: Aanwijzingen voor de docent

In deze opdracht gaan leerlingen de kern van een woordgroep en de kern van een zin benoemen. Vervolgens gaan ze kijken of het om een zijn-kern of een doen-kern gaat.

Waarom doen we dit?

Dit is een opstapje naar de uitleg over het werkwoordelijk en het naamwoordelijk gezegde. In deze opdracht benoemen leerlingen eigenlijk met welk soort gezegde ze te maken hebben, zonder precies te benoemen uit welke woorden het gezegde bestaat.

Als u wilt kunt u hier de term *predicatie* introduceren (bijvoorbeeld voor leerlingen met Latijn in hun pakket). Onze term *gezegde* is de letterlijke vertaling van het Latijnse *predicatum*.

Rol van de docent

Deze opdracht bestaat uit twee delen. Het eerste deel gebeurt klassikaal, het tweede deel in groepjes. In het eerste deel leest u de woordgroepen voor en de leerlingen vullen aan (zie hieronder). Het is belangrijk dat de leerlingen niet te lang nadenken, maar in koor het juiste antwoord roepen. Houd daarom het tempo vrij hoog. Het kan helpen om de woordgroepen steeds op het digibord te laten verschijnen. In het tweede deel gaan de leerlingen de kaartjes in groepjes verdelen. Doel is een groepje doen-relaties en een groepje zijn-relaties.

Voorbeeld 1: Een oranje bloem is een soort van ... *bloem*

Voorbeeld 2: Zitten op een stoel is een soort van ... *zitten*

Je broodje smeren is een soort van ... smeren

Een dikke boom is een soort van ... boom

Mooie liedjes zingen is een soort van ... zingen

Heel erg vervelend is een soort van ... vervelend

Wachten op de bus is een soort van ... wachten

In de tuin is een soort van ... in (lastig, even aandacht aan besteden)

Geweldig moe van het feest is een soort van ... moe

Iemand feliciteren met zijn verjaardag is een soort van ... feliciteren

1. Didactisering van de subject-predicaatverbinding

Opdracht 1.5

Je docent leest een aantal zinnen voor die je moet aanvullen. Je aanvulling moet bestaan uit één van de woorden die de docent al gezegd heeft. De bedoeling is dat je met de hele klas tegelijk het goede antwoord zegt. Dit zijn twee voorbeelden.

Voorbeeld 1: Een oranje bloem is een soort van ... *bloem*

Voorbeeld 2: Zitten op een stoel is een soort van ... *zitten*

In het eerste voorbeeld mag je dus niet zeggen *plant*, want dat woord zit niet in de voorgaande zin.

Lees nu de zinnen op onderstaande kaartjes. Sommige zinnen hebben als kern wat iets of iemand **doet**, andere zinnen hebben als kern wat iets of iemand **is**. Verdeel de kaartjes in twee groepen.

Die boom lijkt <i>best wel dik</i> .	Hij blijkt <i>heel erg vervelend</i> te zijn.	Deze bloem is <i>oranje</i> .
Hij moet <i>wachten op de bus</i> .	Kun je <i>lekker zitten op die stoel</i> ?	Jij kan <i>mooie liedjes zingen</i> .
Ik ben <i>geweldig moe van het feest</i> .	Mijn tante zou <i>mij feliciteren met mijn verjaardag</i> .	Wil jij misschien <i>de broodjes smeren</i> ?

Onderstreep in het schuingedrukte gedeelte van de kaartjes een van de woorden door ze op dezelfde manier aan te vullen als je net klassikaal hebt gedaan. Bijvoorbeeld:

best wel dik is een soort van...

Wat je zult zien is dat de betekenis **doet** of **is** samenhangt met de woordsoort van het woord dat je onderstreept hebt. Wanneer is het **doet**, en wanneer **is**?

Je hebt nu ontdekt dat de **zijn-** of **doen-**betekenis die we al eerder gezien hebben, samenhangt met een naamwoordelijke of een werkwoordelijke woordsoort in het tweede deel van de zin.

1. Didactisering van de subject-predicaatverbinding

Opdracht 1.6: Aanwijzingen voor de docent

In deze opdracht leren de leerlingen de termen werkwoordelijk gezegde en naamwoordelijk gezegde. Ze kennen het verschil tussen deze twee al impliciet, maar gaan die nu exact benoemen.

Waarom doen we dit?

Bij deze opdracht wordt de koppeling gelegd naar de begrippen uit de traditionele schoolgrammatica. Leerlingen kunnen hierna een werkwoordelijk en een naamwoordelijk gezegde herkennen en benoemen.

Rol van de docent

Bij deze opdracht werken de leerlingen eerst zelfstandig. U kunt de leerlingen op weg helpen door hier en daar te verwijzen naar eerdere opdrachten, zoals 1.1 en 1.5. Als leerlingen het moeilijk vinden, kunt u ze eerst de kaartjes laten verdelen in twee groepen (een groep met een doen-kern en een groep met een zijn-kern).

In de nabespreking van de opdracht werkt u toe naar de termen werkwoordelijk gezegde en naamwoordelijk gezegde. De leerlingen hebben op basis van de opdracht al een aantal dingen ontdekt en u gaat dit koppelen aan de juiste termen.

- Bij zinnen met een doen-kern is het kernwoord een werkwoord. In deze zinnen zit dus een werkwoordelijk gezegde.
- Bij zinnen met een zijn-kern is het kernwoord een bijvoeglijk naamwoord of een zelfstandig naamwoord. In deze zinnen zit dus een naamwoordelijk gezegde.
- Er staan ook nog andere werkwoorden in de zin. U kunt ingaan op de functie van die werkwoorden (koppelwerkwoorden koppelen het onderwerp aan het naamwoord en hulpwerkwoorden geven aan wanneer iets gebeurt, op welke manier iets gebeurt of hoe waarschijnlijk het is dat iets gebeurt). Merk op dat het woord 'is' kan voorkomen bij een werkwoordelijk gezegde én bij een naamwoordelijk gezegde.

Om te testen of de leerlingen de stof begrepen hebben, kunt u ze de tweede opdracht laten maken. De antwoorden hierbij zijn als volgt:

Zin	ww of nw?
Mijn broertje <u>is</u> een heerlijke appeltaart <u>aan het bakken</u> .	ww
Volgende week <u>gaan</u> we <u>hardlopen</u> in het park.	ww
De nieuwe leraar muziek <u>schijnt heel aardig te zijn</u> .	nw
Mijn oom <u>is</u> sinds gisteren <u>arts geworden</u> .	nw
Hij <u>leert</u> altijd heel goed voor zijn proefwerk.	ww
<u>Zullen</u> we vandaag <u>gaan fietsen</u> ?	ww

1. Didactisering van de subject-predicaatverbinding

Opdracht 1.6: Werkwoordelijk en naamwoordelijk gezegde

In opdracht 1.1 heb je groepjes gemaakt van kinderzinnnetjes. Hieronder zijn die zinnnetjes uitgewerkt tot volwassen zinnen. Pak een rode pen, een blauwe pen en een potlood.

- Onderstreep met rood: het kernwoord van de zinnen met een doen-kern.
- Onderstreep met blauw: het kernwoord van de zinnen met een zijn-kern.
- Onderstreep met potlood: alle andere werkwoorden en bijbehorende woordjes zoals "te" of "aan het".

Mama is heel erg lief.	Papa gaat lekker slapen.	De pop was stout.	De meloen is vies geworden.
Oma zit te breien in haar stoel.	Mijn tante is aan het zingen.	Mijn broertje wordt al een grote jongen.	De trein rijdt over het spoor.
Onze auto is een wrak.	Tommie moet lachen.	Dat hondje zal toch niet gaan blaffen?	Dat snoepje lijkt mij heel lekker.

- Welke woordsoort hebben de woorden die je met rood hebt onderstreept?
- Welke woordsoort hebben de woorden die je met blauw hebt onderstreept?
- Welke functie hebben de woorden die met potlood hebt onderstreept?

Zin	ww of nw?
Mijn broertje <u>is</u> een heerlijke appeltaart <u>aan het bakken</u> .	ww
Volgende week <u>gaan</u> we <u>hardlopen</u> in het park.	ww
De nieuwe leraar muziek <u>schijnt heel aardig te zijn</u> .	nw
Mijn oom <u>is</u> sinds gisteren <u>arts geworden</u> .	nw
Hij <u>leert</u> altijd heel goed voor zijn proefwerk.	ww
<u>Zullen</u> we vandaag <u>gaan fietsen</u> ?	ww

Je kunt nu de volgende zinsdelen herkennen:

Werkwoordelijk gezegde (doen-kern): alle werkwoorden + "te" / "aan het"

Naamwoordelijk gezegde (zijn-kern): alle werkwoorden + "te" / "aan het" + naamwoordelijk deel (met zelfstandig naamwoord of bijvoeglijk naamwoord als kern).

2. Didactisering van de voorwerpen

Opdracht 2.1: Aanwijzingen voor de docent

In opdracht 2.1 is het de bedoeling dat de leerlingen ervaren dat er naast de verbinding tussen het gezegde en het onderwerp (*subject-predicaatverbinding*) nog een verbinding voor kan komen: die tussen het gezegde en het voorwerp.

Waarom doen we dit?

Ontdekken dat het gezegde niet alleen een verband aangaat met het onderwerp maar ook met de voorwerpen is essentieel voor een bewuste ontleding. Leerlingen worden zich ervan bewust dat er een andere betekenisrelatie bestaat tussen het onderwerp en het gezegde dan tussen het (lijdend) voorwerp en het gezegde

Hoe doen we dit?

In de eerste werkvorm krijgen de leerlingen weer een aantal kaartjes (eventueel zelf uitknippen), waarop uitingen staan van een tweejarige peuter. De leerlingen dienen zich te verplaatsen in de bedoeling van de peuter, en te bedenken wat de betekenis is van die uitingen. Op basis van die betekenis moeten ze de kaartjes in twee gelijke groepen verdelen. Kaartjes waarover ze twijfelen, leggen ze even apart.

De kaartjes bestaan uit drie soorten:

1. Combinaties van onderwerp en (werkwoordelijk) gezegde, met de betekenis *iemand doet (iets)* (bijvoorbeeld *baby huilen*);
2. Combinaties van (lijdend) voorwerp en werkwoord, met de betekenis *iets doen* (bijvoorbeeld *koekje eten*);
3. Dubbelzinnige kaartjes die twee betekenissen kunnen hebben (bijvoorbeeld *oma bellen*).

Over de laatste categorie kan discussie bestaan. Dit kan voor de leerlingen heel leuk zijn, maar als dit naar uw inschatting te veel problemen gaat opleveren, kunt u de derde categorie ook weglaten.

De leerlingen zouden deze werkvorm zelfstandig moeten kunnen uitwerken, bij voorkeur in duo's of in kleine groepjes. U kunt zelf bepalen hoeveel instructie u meegeeft. Het is wel van belang dat u er de nadruk op legt dat beide woorden op de kaartjes van belang zijn. Sommige leerlingen zullen aanvankelijk geneigd zijn om de kaartjes te sorteren op de betekenis van alleen het eerste woord (*baby, opa, zusje* zijn personen, en *koekje, flesje* en *boekje* zijn dingen). Een indeling die de combinatie van de twee woorden meeneemt is een betere indeling. U kunt de opdracht ook voorstructureren door de hint te geven dat *baby huilen* in de ene groep behoort, en *leraar pesten* in de andere. Op die manier haalt u al een aantal mogelijkheden eruit.

Rol van de docent

De leerlingen zouden zo veel mogelijk zelf tot het inzicht moeten komen. Als ze met creatieve oplossingen komen, keur deze dan niet meteen af, maar bespreek of de criteria niet slechts op één woord betrekking hebben, en spoor de leerlingen eventueel aan om de peuterzinnen om te vormen tot volwassen uitingen. Ga liever in discussie dan dat u iets voorzegt.

2. Didactisering van de voorwerpen

Opdracht 2.1

Je ziet in het onderstaande schema opnieuw een aantal zinnnetjes die een tweejarige peuter zou kunnen uitspreken. Denk goed na wat deze zinnnetjes volgens een peuter zouden kunnen betekenen, en maak dan de opdracht.

baby huilen	opa lezen	hondje blaffen	Chinees praten
ikke zitten	leraar pesten	papa lachen	koekje bakken
broertje rennen	paardje drinken	meisje zingen	zusje praten
flesje drinken	boekje lezen	snoepje kopen	visje eten
liedje zingen	geitje aaien	filmpje kijken	popje knuffelen
stoeltje maken	boompje planten	eitjes zoeken	oma bellen

In het bovenstaande schema zie je 24 velden met zinnnetjes. Voor tweejarige peuters zijn dit volledige zinnen.

Verdeel de kaartjes in twee groepen. Beide groepen moeten even groot zijn. Kaartjes waarover je het niet eens bent, leg je even apart.

2. Didactisering van de voorwerpen

Opdracht 2.2: Aanwijzingen voor de docent

Waarom doen we dit?

Voor het taalbewustzijn is het essentieel dat leerlingen ontdekken dat de betekenisrelatie tussen het onderwerp en het gezegde (*iemand doet (iets)*) anders is dan die tussen het (lijdend) voorwerp en het gezegde (*iets doen*). Aan het einde van deze oefening kunnen de termen *onderwerp* en *lijdend voorwerp* geïntroduceerd worden.

Hoe doen we dit?

Als de leerlingen klaar zijn met opdracht 2.1, krijgen ze opdracht 2.2. In opdracht 2.2 is het de bedoeling dat de leerlingen een gevoel krijgen voor de vormeigenschappen van de verbinding: het gezegde vormt met het bijbehorend element een bepaalde verbinding: de betekenis van de kaartjes is *iemand doet (iets)* (bijvoorbeeld *baby huilen*) of *iets doen* (bijvoorbeeld *koekje eten*). De leerlingen ontdekken hier verder dat er dubbelzinnige kaartjes zijn: kaartjes die zowel de betekenis *iemand doet (iets)*, als de betekenis *iets doen* kunnen hebben (bijvoorbeeld *oma bellen*).

In deze opdracht zoeken de leerlingen alle kaartjes die twee betekenissen kunnen hebben bij elkaar. Deze kaartjes vormen een derde categorie. Het kan interessant zijn om de leerlingen te laten verwoorden hoe de uitspraak van de uitingen op deze kaartjes verandert, afhankelijk van de betekenis.

De leerlingen zouden deze werkvorm zelfstandig moeten kunnen uitwerken, bij voorkeur in duo's of in kleine groepjes.

Rol van de docent

Bij deze opdracht werken de leerlingen in principe zelfstandig. Indien de leerlingen het lastig vinden om de dubbelzinnige kaartjes eruit te halen, kunt u ze op weg helpen door de hint geven dat *oma bellen* twee dingen kan betekenen: *oma doet bellen* en *ik ga oma bellen*. U zou klassikaal de verschillen in uitspraak kunnen bespreken. Sluit af met een klassikale introductie van de termen *onderwerp* en *lijdend voorwerp*.

2. Didactisering van de voorwerpen

Opdracht 2.2

In opdracht 1.1 had je al ontdekt dat een peuter twee verschillende zinnnetjes kan maken, eentje met de betekenis *zijn*, en eentje met de betekenis *doen*:

1. *Mama lief* betekent *mama is lief*
2. *Papa slapen* betekent *papa doet slapen*

Zoek in de kaartjes van opdracht 2.1 de kaartjes op met de betekenis *iemand doet (iets)*. Je houdt nu een aantal kaartjes over die je eigenlijk niet goed kunt plaatsen. Een voorbeeld is *koekje eten*. Dat betekent niet *koekje is eten* (tenminste: het is onwaarschijnlijk dat de peuter dat bedoelt), en het betekent ook niet *koekje doet eten*.

Als een peuter zegt *koekje eten*, dan bedoelt hij waarschijnlijk iets als *ik wil koekje eten*, *ik ga koekje eten*, *mag ik koekje eten*, *jij moet koekje eten*. Met andere woorden, *koekje eten* betekent eigenlijk *iets doen* (en wel *koekje eten*).

Zoek nu de gevallen op in de kaartjes van opdracht 2.1, waar je iets voor kunt denken als *ik wil*, *mag ik* of *jij moet*.

Je hebt nu twee soorten kaartjes:

1. Kaartjes met de betekenis *iemand doet (iets)*, bijvoorbeeld *baby (doet) huilen*
2. Kaartjes met de betekenis *iets doen*, bijvoorbeeld *koekje eten*

Er zijn ook kaartjes (misschien kaartjes waar je eerst over twijfelde), die je op twee manieren kunt lezen, bijvoorbeeld *oma bellen*:

1. *Oma bellen* kan betekenen *iemand doet (iets)*, namelijk *oma doet bellen*
2. *Oma bellen* kan betekenen *iets doen*, namelijk *(ik ga) oma bellen*.

Zoek nu alle kaartjes met twee betekenissen en leg ze in een derde groepje bij elkaar. Beschrijf hoe de uitspraak van een kaartje verandert, afhankelijk van de betekenis die het zinnnetje heeft.

Plak of schrijf de drie verschillende groepen nu in het onderstaande schema.

Groep 1: <i>iemand doet (iets)</i>	Groep 2: <i>iets doen</i>	Groep 3: <i>2 betekenissen</i>

Je hebt nu ontdekt hoe een tweejarige peuter twee woordjes kan gebruiken met de betekenissen 'iemand is iets', 'iemand doet (iets)' of 'iets doen'. Je hebt ook gezien dat je hierdoor weleens twee betekenissen kunt krijgen. Eigenlijk is dit al het verschil tussen **onderwerp** en **lijdend voorwerp**. In het zinnnetje **baby huilen** heb je een onderwerp **baby** en een werkwoord **huilen**, en in het zinnnetje **koekje eten** heb je een lijdend voorwerp **koekje** en een werkwoord **eten**.

Een tweejarige peuter kent dus al het verschil tussen onderwerp en lijdend voorwerp!

2. Didactisering van de voorwerpen

Opdracht 2.3: Aanwijzingen voor de docent

In opdracht 2.3 controleert u met de leerlingen aan de hand van vijf reeksen nieuwe gezegdeverbindingen of ze het verschil tussen een onderwerp en een lijdend voorwerp daadwerkelijk begrijpen.

Waarom doen we dit?

In eerdere opdrachten hebben de leerlingen ontdekt dat er verschillende verbindingen rond het gezegde mogelijk zijn: een verbinding tussen het onderwerp en het gezegde (*iemand doet (iets)*) en een verbinding tussen het (lijdend) voorwerp en het gezegde (*iets doen*). Nu worden de traditionele ontleedtermen *onderwerp* en *lijdend voorwerp* aan deze verbindingen gekoppeld.

Hoe doen we dit?

De leerlingen krijgen steeds een reeks van vijf gezegdeverbindingen voorgelegd. Eén veld hoort niet in het rijtje van vijf thuis. De leerlingen beargumenteren met behulp van de termen *onderwerp* en *lijdend voorwerp* welk veld niet in het rijtje van vijf thuishoort.

Rol van de docent

Deze opdracht gebeurt klassikaal. U leest de vijf velden voor en laat de leerlingen eerst voor zichzelf noteren welk veld niet in het rijtje van vijf thuishoort. Vervolgens benoemt u de velden nog eens één voor één. De leerlingen steken een groene kaart in de lucht wanneer zij denken dat het veld wel in het rijtje van vijf thuishoort, en een rode kaart wanneer zij denken dat het veld niet in het rijtje van vijf thuishoort. Vraag steeds om een toelichting. U kunt deze opdracht natuurlijk ook digitaal (bijvoorbeeld met Kahoot!) behandelen.

2. Didactisering van de voorwerpen

Opdracht 2.3

In de onderstaande schema's zie je steeds vijf velden met daarop weer zinnnetjes die een kind van ongeveer 2 jaar oud zou kunnen zeggen.

Leg bij ieder schema uit welk veld niet in het rijtje van de vijf velden thuishoort. Gebruik in je uitleg de termen *onderwerp* en *lijdend voorwerp*.

mama koken	vogel vliegen	ikke fietsen	jasje maken	klokje tikken
------------	---------------	--------------	-------------	---------------

cake bakken	boom groeien	ijsje eten	boekje pakken	truitje wassen
-------------	--------------	------------	---------------	----------------

ezel balken	koetje drinken	hondje blaffen	paard eten	konijntje aaien
-------------	----------------	----------------	------------	-----------------

zusje helpen	papa rennen	broertje fietsen	opa lezen	mama bakken
--------------	-------------	------------------	-----------	-------------

baby wassen	frietje eten	oma huilen	huisje maken	bal gooien
-------------	--------------	------------	--------------	------------

2. Didactisering van de voorwerpen

Opdracht 2.4: Aanwijzingen voor de docent

Waarom doen we dit?

Dit is een verwerkingsopdracht waarmee de leerlingen de transfer kunnen maken vanuit de ervaring dat je verbindingen tussen onderwerp en gezegde, en verbindingen tussen voorwerp en werkwoord hebt naar het herkennen van deze verbindingen in lopende teksten. De kern van deze transfer is dat leerlingen niet meteen hele zinnen hoeven te ontleden, maar relevante patronen in zinnen kunnen onderscheiden.

Hoe doen we dit?

De leerlingen krijgen een opdracht die ze zelfstandig kunnen uitwerken, maar het kan ook in duo's of in groepjes. Met de kennis die ze in de vorige opdrachten hebben opgedaan, zouden ze ook deze opdracht moeten kunnen uitwerken.

Rol van de docent

U kunt zich beperken tot het geven van aanwijzingen waar noodzakelijk. Wijs de leerlingen in een nabespreking erop dat zij nu iets belangrijks geleerd hebben, namelijk de verbinding tussen onderwerp en gezegde, én de verbinding tussen werkwoord en lijdend voorwerp in een gewone tekst te herkennen. Stimuleer ze om dit in andere teksten te doen, en benadruk dat zij hiermee, ook al kunnen zij misschien niet alles herkennen, toch heel veel al aankunnen.

2. Didactisering van de voorwerpen

Opdracht 2.4

In opdracht 1.2 heb je alle *zijn*-betekenissen en *doen*-betekenissen uit een tekst gehaald. Dezelfde tekst vind je hieronder weer. De zin met een *zijn*-betekenis is doorgestreept. Je gaat nu een oefening doen om de combinaties *onderwerp-gezegde* en *lijdend voorwerp-gezegde* op te sporen. Lees de tekst en noteer uit de niet-doorgestreepte zinnen de *onderwerp-gezegde* combinatie in de eerste kolom en de *lijdend voorwerp-gezegde* combinatie in de tweede kolom. De eerste zin is voorgedaan.

	Onderwerp gezegde	Lijdend voorwerp gezegde
Lisa pakt zingend haar blauwe rugzak. Ze stopt er nog snel haar teddybeer in. Dan moet ze vlug instappen, want papa start de motor. Vrolijk zwaait ze haar beste vriend Jimmy uit. Ze rijden de straat uit.	<i>Lisa pakken</i>	<i>Rugzak pakken</i>
Lisa zit al een tijdje in de auto. Maar dat vindt ze niet erg, want mama heeft lekkere snoepjes meegenomen. Ze heeft ook een cd met kinderliedjes aangezet. Lisa en haar broer zingen de liedjes hard mee. Papa laat een diepe zucht horen. 'Deze liedjes hebben we nu al drie keer gehoord. Vinden jullie het goed als ik de muziek uitzet?' Lisa geeft geen antwoord, maar denkt: wat een zeurpietje is papa.		

2. Didactisering van de voorwerpen

Opdracht 2.4a: Aanwijzingen voor de docent

Deze opdracht is een alternatief voor opdracht 2.4, als uw leerlingen de tekst een beetje te kinderlijk vinden, of u kunt het gebruiken als een extra oefening. Zie verder de aanwijzingen bij opdracht 2.4.

U kunt natuurlijk ook uw eigen teksten hiervoor gebruiken. Streept u dan zelf de zinnen met naamwoordelijk gezegde door, want die behoren niet tot deze oefening.

2. Didactisering van de voorwerpen

Opdracht 2.4a

In opdracht 1.2a heb je alle *zijn*-betekenissen en *doen*-betekenissen uit een tekst gehaald. Dezelfde tekst vind je hieronder weer. De zinnen met een *zijn*-betekenis zijn doorgestreept.

Je gaat nu een oefening doen om de combinaties *onderwerp-gezegde* en *lijdend voorwerp-gezegde* op te sporen. Lees de tekst en noteer uit de niet-doorgestreepte zinnen de *onderwerp-gezegde* combinatie in de eerste kolom en de *lijdend voorwerp-gezegde* combinatie in de tweede kolom. De eerste zin is voorgedaan.

	Onderwerp gezegde	Lijdend voorwerp gezegde
<p>Kinderen krijgen les in lek en beschimmeld schoolgebouw Al zeven jaar zit basisschool de Ontdekkingsreis in een lekkend en beschimmeld schoolgebouw. Het stinkt, het is er koud en nat. De kinderen van de school in Doorn willen dat er een ander schoolgebouw komt.</p> <p>Na de zomer sloopt de school het gebouw, maar er bestaat nog geen nieuwe plek waar de kinderen les kunnen krijgen. De gemeente heeft wel een andere locatie aangewezen, maar ook dat gebouw is volgens de school niet goed.</p> <p>Iedereen hoopt dat er snel een oplossing komt, zodat de kinderen les kunnen krijgen op een droge en fijne plek.</p>	<p><i>Kinderen krijgen</i></p>	<p><i>Les krijgen</i></p>

2. Didactisering van de voorwerpen

Opdracht 2.5: Aanwijzingen voor de docent

Waarom doen we dit?

De bedoeling is dat leerlingen hier ervaren dat de verbinding tussen lijdend voorwerp en werkwoord aan veel meer beperkingen gebonden is dan de verbinding tussen onderwerp en gezegde. Het werkwoord 'heeft veel meer te vertellen' over het lijdend voorwerp dan over het onderwerp. Dat kun je merken als je probeert een werkwoord bij een lijdend voorwerp te vervangen door een ander werkwoord. Dat gaat veel minder vaak goed dan bij het onderwerp.

Hoe doen we dit?

In deze opdracht krijgen leerlingen weer een sorteeroefening en een aantal vragen erbij. U laat de leerlingen zelf zinnestukjes maken. Vervolgens kunnen zij in deze zinnestukjes verbindingen tussen onderwerp en werkwoord en tussen lijdend voorwerp en werkwoord herkennen, om daarna de werkwoorden om te wisselen. Tot slot moeten zij de ervaring omschrijven.

Rol van de docent

Uw rol zal vooral liggen in de explicitering van de ervaring. Leerlingen zullen de 'gekke zinnestukjes' waarschijnlijk wel identificeren. Vervolgens moeten ze zien dat die gekke zinnestukjes vaker voorkomen als je het werkwoord bij een lijdend voorwerp vervangt. Daaruit moet de conclusie getrokken worden dat het werkwoord 'meer te zeggen heeft' over het lijdend voorwerp. U kunt dit illustreren met voorbeelden als: het onderwerp van *eten* kan ieder levend wezen zijn, maar het lijdend voorwerp moet iets eetbaars zijn. Het onderwerp van *lezen* kan ieder intelligent wezen zijn, maar het lijdend voorwerp moet iets leesbaars zijn. De beperkingen op het lijdend voorwerp hangen dus heel sterk samen met het werkwoord zelf (*eetbaar, leesbaar, schrijfbaar, bouwbaar*, u kunt hier zelf nieuwe woorden bij verzinnen).

2. Didactisering van de voorwerpen

Opdracht 2.5

opa en oma	liedje	taart
zingen	broertje	banaan
eten	melk	zusje
drinken	kijken	papa
tekening	film	maken
ikke	mama	bakken

- In het bovenstaande schema zie je achttien velden met woorden. Kleine kinderen kunnen met deze woorden al zinnnetjes maken, zoals *taart bakken!* of *mama zingen*. Maak negen (andere) kinderzinnnetjes van *twee* kaartjes met behulp van de bovenstaande velden.
- Verdeel de zinnnetjes weer in groepjes. Maak een groepje van onderwerp + werkwoord (met de betekenis *iemand doet iets*), een groepje van (lijdend) voorwerp + werkwoord (met de betekenis *iets doen*).
- In welk groepje krijg je nu de meeste gekke zinnnetjes: in de groep onderwerp + werkwoord of (lijdend) voorwerp + werkwoord? Hoe zou dat komen denk je?

Je hebt nu ontdekt dat lijdend voorwerp en werkwoord veel meer bij elkaar moeten passen dan onderwerp en werkwoord. Je krijgt veel vaker gekke zinnnetjes bij de combinatie van lijdend voorwerp en werkwoord.

Dat komt omdat lijdend voorwerp en werkwoord eigenlijk samen een eenheid vormen. Dat gaan we in de volgende opdracht zien.

2. Didactisering van de voorwerpen

Opdracht 2.6 Aanwijzingen voor de docent

In deze opdracht gaan uw leerlingen zinnnetjes maken van het type *onderwerp voorwerp werkwoord*. In eerste instantie zullen ze met twee mogelijkheden komen, vooral bij een meervoudig onderwerp (*oma en opa bakken taart* en *oma en opa taart bakken*, maar misschien ook *broertje zingen liedje* naast *broertje liedje zingen*).

Waarom doen we dit?

De leerling wordt ervan bewust dat er een relatie bestaat tussen werkwoord en onderwerp enerzijds, en werkwoord en (lijdend) voorwerp anderzijds. De leerling ziet daarnaast hoe beide kunnen voorkomen in een zin. De invloed die het werkwoord heeft op het (lijdend) voorwerp wordt opnieuw benadrukt.

Rol van de docent

Aangezien de leerlingen zelf zinnen gaan maken van drie kaartjes, zal de volgorde van deze kaartjes belangrijk zijn. De docent zal de (on)mogelijkheid van bepaalde 'vreemde zinnnetjes' moeten toelichten. De nadruk zal vooral dienen te liggen op de wisselwerking tussen onderwerp, voorwerp en werkwoord: het werkwoord verandert immers wanneer een leerling gebruikmaakt van 'opa en oma' in plaats van 'mama' of 'ikke'.

2. Didactisering van de voorwerpen

Opdracht 2.6

We nemen weer de kaartjes uit opdracht 2.5, en we gaan nu nieuwe peuterzinnnetjes maken, en wel van *drie* kaartjes. Maak ten minste negen zinnnetjes van drie kaartjes.

- a. Wijs in elk zinnnetje het werkwoord aan
- b. Wijs in elk zinnnetje het onderwerp aan
- c. Wijs in elk zinnnetje het (lijdend) voorwerp aan
- d. In welke volgorde heb je de drie woordjes gelegd?
- e. Voeg nu het woordje *gaan* (of *gaat*) toe tussen het eerste en tweede kaartje. Soms kan dit niet (bijvoorbeeld als je hebt *oma en opa bakken taart*, daar kun je niet van maken *oma en opa gaan bakken taart*). Leg de zinnnetjes waar dit niet kan even opzij, en bewaar alleen de zinnnetjes (of maak nieuwe) waarin je *gaan* of *gaat* tussen de eerste twee kaartjes kunt leggen.

Als je nu weer kijkt naar de betekenis van de zinnnetjes die je gelegd hebt, dan zie je dat ze eigenlijk een combinatie vormen van de betekenissen die je al kende. Je kende al:

1. Zinnnetjes met onderwerp + werkwoord, met de betekenis *iemand doet (iets)*
2. Zinnnetjes met (lijdend) voorwerp + werkwoord, met de betekenis *iets doen*.

Nu krijg je een combinatie van die twee: *Mama taart bakken* betekent *mama doet iets*, en dat *iets doen* is *taart bakken*. Dus eigenlijk:

3. *mama taart bakken* betekent: *mama doet [taart bakken]*

Je had in opdracht 2.5 al ontdekt dat het lijdend voorwerp meer bij het werkwoord hoort dan het onderwerp, maar dat zie je hier dus ook: in de peuterzinnnetjes staan lijdend voorwerp en werkwoorden altijd bij elkaar, en samen betekenen ze datgene wat het onderwerp doet.

- f. Dat lijdend voorwerp en werkwoord sterk bij elkaar horen, kun je ook zien als je probeert er één woord van te maken. Van het zinnnetje *mama taart bakken* kun je wel het woord *taartenbakster* maken (mama is een taartenbakster), maar niet *mamabakster* of zoiets. Van lijdend voorwerp + werkwoord kun je vaak één woord maken, en van onderwerp + werkwoord niet. Ga dat na bij de zinnnetjes die je zelf gemaakt hebt.

2. Didactisering van de voorwerpen

Opdracht 2.7: Aanwijzingen voor de docent

In deze opdracht zullen leerlingen ontdekken dat bepaalde werkwoorden, naast een onderwerp, altijd een (of meerdere) voorwerpen met zich meebrengen. Dit zijn de zogenaamde 'transitieve' (of: overgankelijke) werkwoorden, waarbij de actie (het werkwoord) wordt overgebracht van het onderwerp op het lijdend voorwerp.

Waarom doen we dit?

Deze opdracht laat de leerling opnieuw kennismaken van het idee dat een werkwoord bepaalde 'rollen' uitdeelt, en vormt daarmee een bruggetje naar de semantische rollen in hoofdstuk 3.

Rol van de docent

Het kan een lastige klus zijn om 'zuiver' transitieve werkwoorden te vinden. Probeer de opdracht daarom te beperken tot de gegeven werkwoorden.

Hoewel de leerlingen reeds bekend zijn met de termen 'onderwerp' en 'lijdend voorwerp', zal een enkele leerling zinnen formuleren als 'De aap klimt in een boom' of 'De plant groeit in een bos'. Het is dus van belang dat het gebruik van voorzetsel vermeden wordt.

2. Didactisering van de voorwerpen

Opdracht 2.7

In de onderstaande zinnen staan twee zinnen waarin hetzelfde werkwoord voorkomt. Toch is er een duidelijk betekenisverschil tussen deze zinnen: in het eerste geval (1a) is er enkel een *onderwerp* aanwezig, terwijl in het andere geval (1b) er een *lijdend voorwerp* is toegevoegd.

- 1a. Jan spreekt.
- 1b. Jan spreekt Chinees.

In beide zinnen is er sprake van 'iets doen.' Het is echter niet altijd mogelijk om een lijdend voorwerp weg te laten (2) of toe te voegen (3). Kijk maar naar de volgende zinnen.

- 2a. Jan verstuurt.* / Jan krijgt.*
- 2b. Jan verstuurt een brief. / Jan krijgt een cadeau.

- 3a. De aap klimt. / De plant groeit.
- 3b. De aap klimt ~~een boom~~.* / De plant groeit ~~een bos~~.*

Je kunt dus onderscheid maken tussen werkwoorden waar altijd een lijdend voorwerp bij hoort, en werkwoorden die geen lijdend voorwerp kunnen hebben.

Hieronder staan kaartjes met werkwoorden. Deel de kaartjes in twee groepen: een groepje met werkwoorden waarbij altijd een lijdend voorwerp hoort, en een groepje met werkwoorden waarbij geen lijdend voorwerp kan horen. De werkwoorden waarover je twijfelt, hou je even apart.

hebben	beheersen	staan	lezen
maken	eten	krijgen	lopen
zitten	geven	versturen	verkoppen

Maak bij elk werkwoord een simpele voorbeeldzin, zoals in 1, 2b en 3a.

	<p><i>Je hebt nu ontdekt sommige werkwoorden een lijdend voorwerp bij zich kunnen hebben, en sommige werkwoorden niet. Bij sommige werkwoorden kan dit lijdend voorwerp wegblijven (maar dan denk je het er eigenlijk bij), en bij sommige werkwoorden kan dit niet.</i></p> <p><i>Deze eigenschap sluit aan bij wat je eerder ontdekt hebt: dat werkwoorden en hun lijdend voorwerp sterk bij elkaar horen.</i></p>
---	--

3. Didactisering van de semantische rollen

Opdracht 3.1: Aanwijzingen voor de docent

Waarom doen we dit?

We weten nu dat er gezegdeverbindingen bestaan met het onderwerp en dat er gezegdeverbindingen bestaan met het voorwerp. De volgende stap is dat leerlingen gaan beseffen dat niet het onderwerp of het voorwerp bepaalt welk zinsdeel welke rol krijgt, maar het gezegde. Leerlingen worden zich bewust van de roluitdelende functie die een gezegde heeft binnen de zin. In deze oefening geven de leerlingen namen aan enkele rollen die het gezegde uitdeelt.

Welke termen horen hierbij?

Rollen (die een gezegde uitdeelt), gezegde, onderwerp, lijdend voorwerp

Hoe doen we dit?

Leerlingen moeten zelf een naam verzinnen voor de rol.

Rol van de docent

Bespreek achteraf klassikaal de individueel/groepsgewijs bedachte termen voor de rollen. Stuur aan op de termen *doener* voor het onderwerp en *ondergaander* voor het lijdend voorwerp. De term *ondergaander* komt misschien in het begin wat vreemd over, maar u kunt dit duidelijk maken door erop te wijzen dat dit zinsdeel de actie ondergaat.

3. Didactisering van de semantische rollen

Opdracht 3.1

In de vorige opdrachten heb je gezien dat er twee verbindingen rond het gezegde zijn:

1. De verbinding tussen *onderwerp* en *gezegde*. In dat geval is de betekenis *iemand doet*: 'iemand' is het onderwerp. Bijvoorbeeld: *Papa eet*. In dit geval is er iemand die iets doet, namelijk papa.
2. De verbinding tussen *lijdend voorwerp* en *werkwoord*. Dan is de betekenis *iets doen*: 'iets' is het lijdend voorwerp. Bijvoorbeeld: *een appel eten*. In dit geval eet iemand iets, namelijk een appel.

Zinnen bestaan vaak uit een combinatie van die twee verbindingen, bijvoorbeeld *papa eet een appel*. In die combinatie worden *papa* en *appel* als het ware 'in een rol gedwongen.'

Je zou deze rollen *onderwerp* en *lijdend voorwerp* kunnen noemen, maar daarmee druk je niet echt een betekenis uit.

Als je kijkt naar de actie *eten*, welke rol speelt *papa* dan in de *eet*-actie? En welke rol speelt *een appel*? Kun je zelf een woord bedenken voor die rol?

Doe nu hetzelfde voor de zin *mama kust haar kind*. Welke rol speelt *mama* in de *kus*-actie? En welke rol speelt *haar kind*? Bedenk ook hier zelf woorden voor.

Probeer nu een woord te bedenken dat voor beide zinnen de betekenisrol van het onderwerp uitdrukt, en een woord dat voor beide zinnen de betekenisrol van het lijdend voorwerp uitdrukt.

Vergelijk de woorden die jij bedacht hebt met die van een klasgenoot, en probeer het samen eens te worden over de beste woorden.

3. Didactisering van de semantische rollen

Opdracht 3.2: Aanwijzingen voor de docent

Waarom doen we dit?

Leerlingen zijn zich bewust van de roluitdelende functie die een werkwoord heeft binnen de zin. Ze hebben namen bedacht voor twee rollen: *doener* en *ondergaander*. Daar gaan de leerlingen nu verder mee oefenen.

Welke termen horen hierbij?

Gezegde, doener en ondergaander

Hoe doen we dit?

Oefenzinnen, zie uitwerking hieronder.

Rol van de docent

Bespreek de oefening (klassikaal) na aan de hand van het onderstaande antwoordmodel:

1. Jan heeft vanochtend zijn vriendin gekust. (heeft gekust = gezegde, Jan = doener, zijn vriendin = ondergaander)
2. Heb jij de vuilniszakken buiten gezet? (Heb gezet = gezegde, jij = doener, de vuilniszakken = ondergaander)
3. Steeds vaker gaan leerlingen contactlenzen dragen. (gaan dragen = gezegde, leerlingen = doener, contactlenzen = ondergaander)
4. Henk stuurt mij een e-mail. (stuurt = gezegde, Henk = doener, een e-mail = ondergaander *(dit voorbeeld kunt u later gebruiken voor een derde rol)*)
5. Simone wast haar gezicht in de badkamer. (gezegde = wast, Simone = doener, haar gezicht = ondergaander)

3. Didactisering van de semantische rollen

Opdracht 3.2

In de vorige oefening heb je ontdekt dat zinsdelen zoals het onderwerp en het lijdend voorwerp 'een rol spelen' bij de actie die door het werkwoord uitgedrukt wordt. Bijvoorbeeld, in de zin *Mijn klasgenoot eet een snoepje* is het onderwerp *mijn klasgenoot* degene die iets doet. Hij of zij is de **doener**. Het snoepje 'ondergaat' het eten, dat zou je de **ondergaander** kunnen noemen.

Die rollen zijn het gevolg van de betekenis van het werkwoord. Bij een werkwoord als *eten* hoort een doener (degene die eet) en een ondergaander (datgene wat gegeten wordt).

We gaan nu in verschillende zinnen doeners en ondergaanders opsporen.

Leg drie kleuren markeerstift/pen klaar. Markeer eerst in alle zinnen het gezegde. Markeer vervolgens in alle zinnen (met een andere kleur) de doeners en als laatste markeer je de ondergaanders.

1. Jan heeft vanochtend zijn vriendin gekust.
2. Heb jij de vuilniszakken buiten gezet?
3. Steeds vaker gaan leerlingen contactlenzen dragen.
4. Henk stuurt mij een e-mail.
5. Simone wast haar gezicht in de badkamer.

3. Didactisering van de semantische rollen

Opdracht 3.3: Aanwijzingen voor de docent

Waarom doen we dit?

Leerlingen hebben geoefend met het ontleden van zinnen met behulp van de rolterminologie. Tot nu toe hebben we ons beperkt tot het verschil tussen *doener* en *ondergaander*. De *doener* komt het vaakste voor bij het *onderwerp*, en de *ondergaander* bij het lijdend voorwerp. Maar we hebben ook nog het meewerkend voorwerp (en andere indirecte objecten). Om daar een bijbehorende rol voor te hebben, zullen de leerlingen de rol van de *ondergaander* nader moeten bekijken.

Welke termen horen hierbij?

Gezegde, doener, ondergaander, ontvanger en (eventueel) meewerkend voorwerp.

Hoe doen we dit?

Bekijk de zin bij punt 1. Laat leerlingen een minuut in tweetallen discussiëren om tot een oplossing te komen en bespreek na. Bij punt 2 moeten de leerlingen dan komen tot een zin met meewerkend voorwerp, die ze ontvanger noemen. Daarna oefenen ze met nog vier oefenzinnen en proberen ze tot algemene kenmerken te komen.

Rol van de docent

Bespreek Klassikaal: Wat valt je op? Het is moeilijker om rollen toe te kennen. Hoe kan dat? Gewenst antwoord: dat komt bijvoorbeeld door het verschil tussen de werkwoorden *krijgen* en *geven*. Conclusie: welke rol een zinsdeel krijgt, hangt enerzijds af van de ontleding (onderwerp, lijdend voorwerp), maar anderzijds van het werkwoord. Bewijs: met ander werkwoord of opbouw verandert de rol. *Ik geef een compliment aan hem* versus *Hij krijgt een compliment van mij*. Bij *geven* is het onderwerp een doener, bij *krijgen* is het onderwerp een *ontvanger*.

Antwoordmodel rolverdelingsopdracht:

- De vrouw ontvangt een pakket van Zalando. (Zalando = doener, pakket = ondergaander, de vrouw = ontvanger)
- De vrouw geeft de pakketbezorger een hand. (De vrouw = doener, een hand = ondergaander, de pakketbezorger = ontvanger)
- De vrouw geeft het pakket aan haar man. (De vrouw = doener, het pakket = ondergaander, haar man = ontvanger)
- De vrouw gaf het hem. (De vrouw = doener, het = ondergaander, hem = ontvanger)

3. Didactisering van de semantische rollen

Opdracht 3.3

1. In de zinnen uit 3.2 zijn de doener en ondergaander goed te onderscheiden, zoals je hebt gemerkt. Kijk nu naar de zin *Hij krijgt een compliment*. Wat is het gezegde, wie of wat is de doener en wie of wat de ondergaander? Wat valt je op? Is er wel een doener?
2. Doener en ondergaander zijn niet voldoende om alle rollen die een werkwoord uitdeelt af te dekken. In de zin *Hij krijgt een compliment* is er wel een ondergaander (een *compliment* ondergaat het *krijgen*) maar geen doener. Het zinsdeel *hij* heeft eerder de rol van ontvanger. Kun je de zin aanvullen met een extra zinsdeel, zodat er een doener in de zin voorkomt?
3. Bepaal in de volgende zinnen de rollen. Kies uit *doener*, *ondergaander* en *ontvanger*.
 - a. De vrouw ontvangt een pakket van Zalando.
 - b. De vrouw geeft de pakketbezorger een hand.
 - c. De vrouw geeft het pakket aan haar man.
 - d. De vrouw gaf het hem.
4. Onderscheid nu in de 4 zinnen het onderwerp en het lijdend voorwerp. Is de doener in zinnen a t/m d ook altijd het onderwerp in de zin? En is de ondergaander altijd het lijdend voorwerp? En welk zinsdeel houd je nu over?

Je hebt nu drie betekenisrollen ontdekt: de **doener**, de **ondergaander**, en de **ontvanger**. In 3.1 heb je gezien dat het werkwoord die rollen als het ware "uitdeelt." Met een ander werkwoord of een andere opbouw verandert de rol. Vergelijk: Ik geef een compliment aan hem versus Hij krijgt een compliment van mij.

De rollen vertellen je iets over de diepere betekenis van de zin, en ze kunnen je helpen om het onderwerp, lijdend voorwerp en meewerkend voorwerp te vinden in een zin.

3. Didactisering van de semantische rollen

Opdracht 3.3a: Aanwijzingen voor de docent

Waarom doen we dit?

In deze verrijkingsopdracht maakt de leerling kennis met een verdere verfijning van de rollen. Sommige *ondergaanders* of *ontvangers* kun je bijvoorbeeld ook opvatten als *ervaarders*, en sommige *doeners* zijn eigenlijk alleen *oorzaken*. Het bewustzijn dat verfijning discussie kan opleveren (je krijgt meer grensgevallen) is een waardevol inzicht. Daarnaast kunnen leerlingen ondervinden dat drie rollen niet afdoende zijn voor een precieze betekenisontleding. Deze opdracht kan geruststellende inzichten hierin geven.

Welke termen horen hierbij?

Doener, ondergaander, ontvanger, oorzaak, ervarder, doel, resultaat.

Hoe doen we dit?

Leerlingen nemen zelfstandig de opdracht door en ontleden de zinnen met behulp van de rolterminologie.

Rol van de docent

U zou deze opdracht kunnen gebruiken voor differentiatie (alleen voor de excellente leerling) of hem eventueel later toepassen. Deze opdracht vergt veel van de leerling, aangezien er in veel gevallen geen duidelijk goed of fout antwoord is. Als docent is het essentieel dat u deze gedachtegang ondersteunt.

Antwoordmodel (LET OP: dit zijn niet per se de enige goede antwoorden):

1. De wind droogt de was. (de wind = oorzaak, de was = doener)
2. De rapper bezorgde zijn manager een zenuwzinking (de rapper = doener of oorzaak, zijn manager = ontvanger of ervarder, een zenuwzinking = ondergaander of resultaat)
3. Deze oefening vind ik gemakkelijk (ik = ervarder, deze oefening = ondergaander)
4. Mijn ouders hebben mij deze school aangeraden. (Mijn ouders = doener, mij = ontvanger, deze school = ondergaander)
5. Mark at een appel. (Mark = doener, appel = ondergaander of ervarder)
6. Mark schreef een brief. (Mark = doener, een brief = resultaat)
7. De demonstranten naderden het gemeentehuis. (de demonstranten = doener, het gemeentehuis = ondergaander of doel)
8. Ik ontmoet altijd leuke mensen. (Ik = ervarder of doener, leuke mensen = ervarder of doener)
9. Wie koopt kleding voor haar? (Wie = doener, kleding = ondergaander, haar = ontvanger)
10. De koning heeft het volk een vrije dag beloofd. (De koning = doener, het volk = ontvanger, een vrije dag = ondergaander of resultaat)

3. Didactisering van de semantische rollen

Opdracht 3.3a

Als je kijkt naar de rol van de verschillende zinsdelen, dan kun je een algemeen onderscheid maken tussen *doeners* en *ondergaanders*. Sommige zinsdelen doen iets, veroorzaken iets, voeren iets uit, komen in actie. Kortom: ze zijn actief. Dat zijn de *doeners*. Andere zinsdelen ondergaan alleen maar iets: ze ontvangen iets, ze ervaren iets, ze ondergaan een verandering, of ze zijn het resultaat van iets. Kortom: ze zijn passief. Dat zijn de *ondergaanders*.

In deze opdracht gaan we proberen om daar iets preciezer naar te kijken. We gaan proberen de volgende rollen te onderscheiden:

oorzaak – doener – ervaarder – ontvanger – ondergaander – doel – resultaat

Kijk goed naar de betekenis van de zinsdelen in de volgende zinnen, en kies telkens de bijbehorende rol. Je zult merken dat je af en toe discussie hebt, maar dat is niet erg.

1. De wind droogt de was
2. De rapper bezorgde zijn manager een zenuwzinking
3. Deze oefening vind ik gemakkelijk
4. Mijn ouders hebben mij deze school aangeraden
5. Mark at een appel
6. Mark schreef een brief
7. De demonstranten naderden het gemeentehuis
8. Ik ontmoet altijd leuke mensen
9. Wie koopt kleding voor haar?
10. De koning heeft het volk een vrije dag beloofd.

Je hebt nu geleerd dat je de rollen van de zinsdelen heel precies kunt beschrijven, maar dat je daardoor wel vaker discussie krijgt: sommige rollen lijken een beetje op elkaar, of liggen in elkaars verlengde. In elk geval horen de rollen bij de actie die het werkwoord uitdrukt: het werkwoord deelt zijn eigen rollen uit. De zinsdelen vervullen die rollen.

In sommige talen hebben de verschillende rollen ook verschillende vormen (bijvoorbeeld een uitgang van een woord). In het Nederlands zijn de rollen vaak gekoppeld aan de plaats in de zin: het onderwerp is meestal doener, oorzaak of ervaarder (soms ontvanger), het lijdend voorwerp is meestal ondergaander, resultaat of doel. Het meewerkend voorwerp zit daar ergens tussenin.

Als je de rollen van de zinsdelen kunt opsporen, begrijp je meer van de diepere betekenis van de zin, en het helpt je bij de ontleding.

4. Didactisering van de voorwerpen bij het werkwoord

Opdracht 4.1: Zet je taalgevoel aan het werk

Waarom doen we dit?

In deze opdracht dienen leerlingen hun taalgevoel aan het werk te zetten. De bedoeling is dat ze werkwoorden op basis van taalgevoel kunnen aanvullen met woorden als *iets* en *iemand*. Dit brengt hen in contact met hun taalgevoel over direct en indirect object. Dit is een opstapje naar de ontleding van andere voorwerpen dan het lijdend voorwerp

Welke termen horen hierbij?

Lijdend en meewerkend voorwerp, direct en indirect object

Hoe doen we dit?

U kunt deze oefening klassikaal doen, maar ook leerlingen afzonderlijk of in groepjes aan het werk zetten.

Rol van de docent

In principe zouden de leerlingen deze oefening zelf moeten kunnen uitwerken. Uw rol kan zijn om de leerlingen het besef bij te brengen dat werkwoorden soms verschillende patronen kunnen hebben, al dan niet afhankelijk van de betekenis. Naast *iets eten* kun je ook *eten* hebben (en misschien *iemand eten*), en naast *iets uitleggen* heb je ook *iemand iets uitleggen*.

Bij (c) gaat het erom dat leerlingen beseffen dat je een werkwoord als *eten* wel zonder voorwerp kunt gebruiken, maar het blijft toch eigenlijk een overgankelijk werkwoord. De werkwoorden moeten dus terecht komen in de meest rechtse kolom die mogelijk is, tenzij er betekenisverschil is.

Eventueel kunt u de termen *direct* en *indirect object* weglaten, maar deze termen vormen wel een aanknopingspunt voor de grammatica van andere talen.

4. Didactisering van de voorwerpen bij het werkwoord

Opdracht 4.1: zet je taalgevoel aan het werk

Voorwerpen zijn zinsdelen die bij het werkwoord horen. Ze hebben een betekenis en een vorm die bepaald wordt door het werkwoord. Als je zegt *Ik eet een appel*, dan is *een appel* een zinsdeel dat als betekenis heeft “iets wat gegeten wordt.” De appel is het voorwerp dat in je maag verdwijnt bij het eten. De actie ‘eten’ roept die betekenis op. Als je eet, eet je altijd iets (of iemand, maar dat laten we even buiten beschouwing).

Je taalgevoel kan je vertellen wat voor voorwerpen er bij een werkwoord horen. Dat kun je voor jezelf nagaan door te proberen het woord *iets* of *iemand* (of allebei) bij het hele werkwoord te zetten. Dus in het geval van *eten* kun je voor jezelf nagaan dat *iets eten* (en *iemand eten*) prima kan, maar *iemand iets eten* is onmogelijk.

In deze eerste opdracht ga je proberen om werkwoorden te bedenken die bij een patroon passen. In onderstaand schema staan vijf patronen, met bij elk patroon al een voorbeeld. Probeer voor ieder patroon ten minste vijf andere voorbeelden te vinden (controleer voor jezelf of je dat werkwoord met het hele patroon in een zin kunt gebruiken):

-	iets	iemand	iemand iets	iemand iemand
lachen	eten	tegenkomen	uitleggen	aanraden

- Bij welke kolom kon je gemakkelijk voorbeelden verzinnen? Bij welke kolom was het lastig?
- Sommige werkwoorden passen misschien in twee kolommen (*eten* bijvoorbeeld kan ook zonder iets: *ik eet altijd om drie uur*, en *uitleggen* kan ook in de kolom met alleen iets: *de leraar legt iets uit*). Ga na waar dat in jouw voorbeelden het geval is, en voeg de werkwoorden in die andere kolom toe.
- In sommige gevallen kan een werkwoord zonder *iets* of *iemand*, maar dan denk je die iets of iemand er toch altijd bij. Bijvoorbeeld: in *Ik eet altijd om drie uur* denk je er toch altijd iets bij, want je kunt niet eten zonder dat je iets eet. En in *De leraar legt iets uit* denk je er altijd iemand bij, want je kunt niet iets uitleggen zonder dat je iemand iets uitlegt. Ga na of jouw werkwoorden in de kolom staan met alle *ietsen* en *iemanden* die je erbij kunt denken.
- In sommige gevallen kun je *iemand* aanvullen met het voorzetsel *aan* of *voor*. Ga na in welke kolom(men) dat kan.

Je hebt nu de volgende dingen ontdekt:

- Je kunt makkelijk werkwoorden verzinnen waar **iets** bij past, en dat **iets** kun je meestal weglaten. Dat komt omdat de meeste werkwoorden in dat patroon passen: ze hebben één voorwerp bij zich: het **lijdend voorwerp**. Dat wordt ook wel het **direct object** genoemd.
- Als een werkwoord twee voorwerpen bij zich heeft, is er eentje altijd **iemand**, en bij die **iemand** kun je meestal **aan** of **voor** toevoegen. Dat zinsdeel is dan het **meewerkend voorwerp**. Het meewerkend voorwerp wordt ook wel het **tweede voorwerp** of **indirect object** genoemd.
- Een **lijdend voorwerp** is dus meestal **iets** (maar kan ook **iemand** zijn), en een meewerkend voorwerp is altijd (**aan/voor**) **iemand**.

4. Didactisering van de voorwerpen bij het werkwoord

Opdracht 4.2: Ontleden op gevoel

Waarom doen we dit?

In deze opdracht leren de leerlingen hoe ze kunnen ontleden door gebruik te maken van het taalgevoel dat ze net geoefend hebben. Vanuit het werkwoord van de zin kunnen ze bedenken of daar *iets* of *iemand* bij past, of allebei, en ze gaan op zoek naar de invulling van die *iets* of *iemand* in de zin.

Welke termen horen hierbij?

Lijdend en meewerkend voorwerp

Hoe doen we dit?

U kunt deze oefening klassikaal doen, maar ook leerlingen afzonderlijk of in groepjes aan het werk zetten.

Rol van de docent

In principe zouden de leerlingen deze oefening zelf moeten kunnen uitwerken. Eventueel kunt u vooraf nog ingaan op het verschil tussen koppelwerkwoorden (werkwoorden met een *zijn*-betekenis), zelfstandige werkwoorden (werkwoorden met een *doen*-betekenis) en hulpwerkwoorden (werkwoorden met alleen een betekenisaspect, bijvoorbeeld *voltooide tijd*, dat toegevoegd wordt aan een ander werkwoord). Hiervoor ontwikkelen we later nog een werkvorm, die u eerder kunt inlassen.

4. Didactisering van de voorwerpen bij het werkwoord

Opdracht 4.2: Ontleden op gevoel

We gaan nu je taalgevoel inzetten om zonder stappenplan de voorwerpen van een zin te ontdekken. Dat gaat als volgt:

- Je onderstreept in een zin alle zelfstandige werkwoorden (dus niet de koppelwerkwoorden of hulpwerkwoorden)
- Bedenk bij elk werkwoord het *iets/iemand*-patroon uit opdracht 4.1. In welke kolom past het werkwoord? Let op: soms kan een werkwoord meerdere betekenissen hebben en op basis daarvan in meerdere kolommen vallen. Bijvoorbeeld *smelten* in de betekenis 'vloeibaar worden' past in kolom 1 (zonder *iets* of *iemand*: *de kaas smelt*), maar *smelten* in de betekenis 'veroorzaken dat iets vloeibaar wordt' past in kolom 2 (dan is het *iets smelten*: *ik smelt de kaas*).
- Kijk nu of *iets* of *iemand* in de tekst ingevuld wordt.

Voorbeeld:

Ik merk dat ik deze oefening al een beetje begrijp

merk = iets merken

iets = dat ik deze oefening al een beetje begrijp

begrijp = iets begrijpen

iets = deze oefening

Neem een willekeurige tekst (bijvoorbeeld een nieuwsbericht, maar je kunt ook een passage uit een boek nemen) en probeer eens uit hoe ver je hiermee komt. Je hoeft dus niet alles te ontleden, alleen werkwoorden zoeken met voorwerpen erbij. Je kunt ook, ter oefening, de volgende tekst nemen:

Als je me gisteren had verteld dat ik zonder stappenplan een zin kan ontleden, dan had ik je hartelijk uitgelachen. Nu weet ik echter dat ik dat heel goed kan. Het stelt eigenlijk allemaal niks voor! Je neemt gewoon de werkwoorden, en je activeert je taalgevoel. Je bedenkt wat het werkwoord betekent, en je zoekt de voorwerpen in de zin op, en je bent klaar!

*Je hebt nu ontdekt hoe je zonder stappenplan, op je eigen taalgevoel, kunt ontleden. Kijk in welk patroon een werkwoord valt, en je weet welke voorwerpen er in principe bij kunnen staan. Zoek die voorwerpen op in de zin, en je hebt je ontleding in voorwerpen. Dit werkt met gewone voorwerpen, maar het werkt ook met hele bijzinnen die als voorwerp dienst doen (zoals in het voorbeeld boven **dat ik deze oefening al een beetje begrijp**, dat de rol van **iets** speelt bij **iets merken**).*

5. Didactisering van het voorzetselvoorwerp

Opdracht 5.1: Aanwijzingen voor de docent

De didactisering van het voorzetselvoorwerp begint met een inzicht in de betekenissen van de verbindingswoorden (met name de voorzetsels). Dit sluit aan bij het inzicht in de semantische rollen dat de leerlingen in de vorige fasen (met name fase 3) hebben ontwikkeld. Ook de voorzetsels (en voegwoorden) roepen bepaalde semantische rollen op, zoals *plaats, tijd, reden, oorzaak*.

Waarom doen we dit?

In deze specifieke oefening moet de leerling de ervaring krijgen dat voorzetsels en voegwoorden (want daar gaat het over) in principe op dezelfde manier zinsdelen met elkaar verbinden. Dit is een andere ervaring dan het gebruikelijke 'in, op, naast, boven de kooi' waarmee het voorzetsel doorgaans gedidactiseerd wordt. Uit deze werkvorm zou moeten blijken dat het, ook bij voorzetsels, om verbinding gaat. In de volgende stappen worden dan de eigenschappen van de vorm en van de betekenis nader verkend.

Welke termen horen hierbij?

Verbindingswoord, voorzetsel, voegwoord

Hoe doen we dit?

Dit is een oefening om in tweetallen of in groepjes uit te voeren (samenwerken stimuleert het creatieve proces van het verzinnen van combinaties). U kunt de leerlingen de kaartjes zelf uit laten knippen, of de kaartjes (eventueel geplastificeerd per groepje uitdelen). De leerlingen krijgen papiertjes (bijvoorbeeld plakpapiertjes) om hun combinaties op te schrijven. De didactisering gaat verder met de papiertjes waarbij het verbindingswoord in het midden ligt.

Rol van de docent

Leerlingen kunnen ook combinaties verzinnen als *Het pad het park in* of *In het park het concert*. Deze worden straks opzij gelegd. U kunt er ook voor kiezen deze meteen al uit te sluiten, door te eisen dat het veld met één woord in het midden moet liggen.

Leerlingen mogen in principe alles leggen. Probeer niets af te keuren: voor de oefening irrelevante combinaties worden vanzelf opzij gelegd.

5. Didactisering van het voorzetselvoorwerp

Opdracht 5.1 Verbindingswoorden gebruiken

In het volgende schema zie je 12 velden met twee woorden en 12 velden met één woord.

het huis	het kan	het park	het waait	het moet
het klopt	het verdriet	het sneeuwt	het regent	het concert
het hoesten	het pad	het gaat	het jaar	het water
op	of	naar	omdat	tijdens
vanwege	door	want	in	boven
na	ofschoon	zodat	over	maar

Maak nu zo veel mogelijk combinaties die aan alle volgende voorwaarden voldoen:

1. De combinatie bestaat uit precies drie velden (bijvoorbeeld *het sneeuwt in het park*); dus niet *boven het huis* (te kort) of *het sneeuwt op het huis in het park* (te lang);
2. De combinatie moet een zinvolle betekenis hebben; dus niet *het huis naar het kan* (onzin);
3. Één van de velden moet een veld van één woord zijn; dus niet *het sneeuwt het verdriet* (alleen velden met twee woorden).

Schrijf elke combinatie die je gevonden hebt, over op een apart papiertje. We gaan nu die papiertjes sorteren om verborgen eigenschappen te ontdekken.

5. Didactisering van het voorzetselvoorwerp

Opdracht 5.2. Aanwijzingen voor de docent

Waarom doen we dit?

De bedoeling is dat de leerlingen in deze stap een gevoel krijgen voor de vormeigenschappen van de verbinding: het verbindingswoord vormt samen met het daaropvolgende element een woordgroep, en er zijn twee soorten woordgroepen.

Welke termen horen hierbij?

Verbindingswoord, voorzetsel, voegwoord.

Hoe doen we dit?

Voor deze opdracht kunt u de leerlingen laten samenwerken (ze worden dan vanzelf gedwongen om de voorbeelden hardop uit te spreken, wat goed is voor de activering van het taalgevoel).

Rol van de docent

U kunt de instructie bij deze opdracht illustreren door de verschillende mogelijkheden met overdreven pauzes hardop voor te lezen (*het-huis... in ... het-park*, *het-huis-in...het-park*, *het-huis...in-het-park*), en vragen: wat klinkt het beste? Wat voelt het beste aan?

Eventueel kunt u de didactisering van de alternatieve volgordes achterwege laten, als u daarbij te veel problemen verwacht.

5. Didactisering van het voorzetselvoorwerp

Opdracht 5.2. Verbindingswoorden verkennen

Verzamel alle papiertjes die je gemaakt hebt. Als het goed bestaan al je papiertjes uit drie velden: twee velden van twee woorden, en een veld van één woord. Zoek nu alle papiertjes uit waar het veld van één woord achteraan of vooraan staat (bijvoorbeeld *het pad het bos in* of *in het park het huis*) en leg die even opzij. We gaan eerst werken met de andere papiertjes.

Op al je papiertjes staat het veld van één woord in het midden. Maar staat het wel echt in het midden? Of hoort het toch bij één van de andere velden? Beoordeel voor alle gevallen hoe het in elkaar zit. Kies één van de volgende structuren:

1. Het middenwoord staat los tussen de twee andere velden in, bijvoorbeeld:
het huis – in – het park
2. Het middenwoord hoort meer bij het eerste veld, bijvoorbeeld:
het huis in – het park
3. Het middenwoord hoort meer bij het tweede veld, bijvoorbeeld:
het huis – in het park

	<p><i>Je hebt nu ontdekt dat het middenwoord steeds met het laatste veld een eenheid vormt. Dat komt zo:</i></p> <p><i>Het middenwoord is een <u>verbindingswoord</u>. Het verbindt twee zinsdelen, maar dat gebeurt in twee stappen: eerst gaat het verbindingswoord een verbinding aan met één zinsdeel. Het vormt daarmee een woordgroep. Die woordgroep gaat vervolgens een verbinding aan met een ander zinsdeel.</i></p> <p><i>De woordgroep met het verbindingswoord is ondergeschikt aan het andere zinsdeel. Bijvoorbeeld, bij <u>het pad in het bos</u> is de woordgroep <u>in het bos</u> ondergeschikt aan <u>het pad</u>. Het gaat immers om een pad, en het is ondergeschikte informatie dat het pad in het bos ligt.</i></p>
---	---

Bekijk nu ook de papiertjes die je opzij hebt gelegd, en beoordeel welke woorden bij elkaar horen. Is het *het pad – het bos – in*, of *het pad het bos – in*, of toch *het pad – het bos in*?

Wat zijn de verschillen in de twee verbindingen in deze gevallen?

	<p><i>Je hebt nu ontdekt dat de twee verbindingen van het verbindingswoord in principe twee volgordes kennen:</i></p> <ol style="list-style-type: none">1. <i>Bij de eerste verbinding, van het verbindingswoord met een zinsdeel, staat het zinsdeel meestal achter het verbindingswoord (<u>in het park</u>), maar bij sommige verbindingswoorden (zoals <u>in</u>) staat het soms ook ervoor (<u>het park in</u>).</i>2. <i>Bij de tweede verbinding, van de woordgroep met verbindingswoord met een ander zinsdeel, staat de woordgroep met verbindingswoord meestal achteraan (<u>het huis – in het park</u>), maar bij sommige verbindingswoorden (zoals <u>in</u>) kan hij ook vooraan staan (<u>in het park – het huis</u>).</i>
---	---

5. Didactisering van het voorzetselvoorwerp

Opdracht 5.3. Aanwijzingen voor de docent

Waarom doen we dit?

De bedoeling is dat de leerlingen in deze stap ontdekken dat woordgroepen verschillende eigenschappen kunnen hebben, al naar gelang de woordsoorten van de woorden die erin staan. Hoewel de kaartjes er allemaal op het eerste gezicht hetzelfde uitzien, zijn sommige kaartjes woordgroepen met een zelfstandig naamwoord als kern, en andere groepen hebben een persoonsvorm als kern. Dit is een opstapje naar een indeling van verbindingswoorden (*voegwoorden* tegenover *voorzetsels*). Leerlingen kunnen ook opmerken dat de woordsoort van *het* verschilt (voornaamwoord en lidwoord), en dat is dan slim gezien, maar het is niet per se nodig dat leerlingen dit hier opmerken.

Welke termen horen hierbij?

Verbindingswoord, voorzetsel, voegwoord, zelfstandig naamwoord, werkwoord.

Hoe doen we dit?

Voor deze opdracht kunt u de leerlingen laten samenwerken (ze worden dan vanzelf gedwongen om de voorbeelden hardop uit te spreken, wat goed is voor de activering van het taalgevoel). U kunt de leerlingen dit in groepjes of tweetallen laten doen, maar het kan ook individueel, met een klassikale nabespreking.

Rol van de docent

Om de mogelijkheden voor de leerlingen wat in te perken (en het dus makkelijker te maken) kunt u een aantal mogelijke hints geven: ten eerste kunt u eisen dat de eerste groep de velden bevat van het type *het sneeuwt* en de tweede groep de velden van het type *het park* (de leerlingen moeten dan nog steeds zelf ontdekken wat de relevante eigenschap is).

Een mogelijke tweede hint is: in *het sneeuwt* kun je van *sneeuwt* ook *sneeuwde* maken, en bij *het park* kun je van *park* ook *parkje* kunt maken. Één kaartje is dan lastig te plaatsen.

U kunt bij de tweede vraag naar believen uitweiden over verschillen: bijvoorbeeld *het* als onbepaald voornaamwoord of onbepaald lidwoord, het tweede woord als vervoegd werkwoord of als zelfstandig naamwoord – eventueel infinitief, mogelijkheid om meervoud te maken bij de zelfstandignaamwoordgroepen.

5. Didactisering van het voorzetselvoorwerp

Opdracht 5.3 Verborgene kenmerken van de woordgroepen

We gaan nu de kaartjes van twee woorden eens goed bekijken. Want eigenlijk heb je daar twee soorten in. We hebben het over de volgende woordgroepen:

het huis	het kan	het park	het waait	het moet
het klopt	het verdriet	het sneeuwt	het regent	het concert
het hoesten	het pad	het gaat	het jaar	het water

1. Verdeel deze kaartjes in twee groepen (een groep van 8 kaartjes en een van 7 kaartjes).
2. Wat zijn de verschillen tussen de twee groepen? Bespreek dit eerst binnen je groepje, en daarna klassikaal. Kies samen de beste indeling.

Je hebt nu ontdekt dat de woordgroepen er wel allemaal hetzelfde uitzien, maar ze zijn eigenlijk toch heel verschillend.

De verschillen hangen vooral samen met de woordsoorten van de gebruikte woorden, en de verbinding tussen de woorden.

5. Didactisering van het voorzetselvoorwerp

Opdracht 5.4. Aanwijzingen voor de docent

U kunt de leerlingen dit in groepjes of tweetallen laten doen, maar het kan ook individueel, met een klassikale nabespreking.

Waarom doen we dit?

Dit is het sluitstuk van de didactisering van voegwoorden en voorzetsels. Deze didactisering is hier zinvol omdat de leerling hiermee leert beseffen dat een voorzetsel, net zoals een voegwoord, twee dingen met elkaar verbindt. Dit komt overeen met het transitieve werkwoord, dat in feite ook twee dingen met elkaar verbindt (onderwerp en voorwerp).

Het belang hiervan is dat bij beide verbindingen (van werkwoord en voorzetsel) de in fase 3 gedidactiseerde betekenisrollen relevant zijn. Volgens de taalkundige theorie zijn het de werkwoorden en de voorzetsels die deze rollen 'uitdelen.' Dit is de kern voor het onderscheid tussen een voorzetselvoorwerp en een bijwoordelijke bepaling. Een voorzetselvoorwerp krijgt zijn betekenisrol *niet* van het voorzetsel maar van het werkwoord, en een bijwoordelijke bepaling krijgt zijn betekenisrol juist wel van het voorzetsel en niet van het werkwoord.

Welke termen horen hierbij?

Verbindingswoord, voorzetsel, (nevenschikkend) voegwoord, zelfstandig naamwoordgroep, zin.

Hoe doen we dit?

Voor deze opdracht kunt u de leerlingen laten samenwerken, maar ze zouden dit ook alleen kunnen uitwerken.

Rol van de docent

U kunt volstaan met het geven van aanwijzingen, en het klassikaal nabespreken. Gaat u bij de nabespreking vooral in op het feit dat voorzetsels en voegwoorden dus allebei verbindingswoordjes zijn (ze komen dus overeen in hun betekenis, en daarom kunnen sommige voorzetsels ook – eventueel samen met *-dat-* gebruikt worden als voegwoord), maar dat ze verschillen in de soort zinsdelen die ze verbinden. Voegwoorden verbinden een zin met iets anders, en voorzetsels verbinden een zelfstandignaamwoordgroep met iets anders.

5. Didactisering van het voorzetselvoorwerp

Opdracht 5.4. Verborgene kenmerken van de verbindingswoorden

De velden met twee woorden kun je verdelen in korte Zinnen of Zelfstandig-naamwoordgroepen (woordgroepen met een zelfstandig naamwoord als kern). We gaan nu de eigenschappen van de verbindingswoordjes opsporen. In het schema gebruiken we de afkorting VW voor verbindingswoordje, Z voor zin, en ZNG voor zelfstandig-naamwoordgroep.

V	Z-VW-Z	Z-VW-ZNG	ZNG-VW-Z	ZNG-VW-ZNG
op				
in	-	+		+
naar				
tijdens				
boven				
na				
vanwege				
door				
want				
of				
omdat				
ofschoon				
zodat				
over				
maar				

1. Zet een plusje in elk veld waarvan je een voorbeeld bij je combinaties hebt gevonden. Bijvoorbeeld, als je *het huis in het park* hebt gevonden, is dat een voorbeeld van ZNG – VW – ZNG. Dus kun je bij in in dat veld een plusje plaatsen (is al gedaan voor *in*). Heb je bijvoorbeeld *het sneeuwt in het park* gevonden, dan is dat een voorbeeld van Z – VW – ZNG, dus kun je ook in dat veld een plusje zetten (is ook al gedaan voor *in*).
2. Als je hiermee klaar bent, bekijk dan de lege velden in het schema en probeer nog eens om toch nog een combinatie te vinden die in dat veld zou passen. Als dat echt niet lukt, zet dan een minnetje in het veld. Bijvoorbeeld: het veld Z – VW – Z zal leeg zijn bij *in* (je kunt bijvoorbeeld niet iets maken als *sneeuwt in het waait*, en dat gaat bij geen enkel veld van het type Z). Dus kun je in dat veld een minnetje plaatsen (is gedaan voor *in*).
3. Als je het schema helemaal gevuld hebt, sorteer dan alle verbindingswoordjes in groepen met dezelfde eigenschappen (hetzelfde rijtje plusjes en minnetjes. Als het goed is heb je nu de *voorzetsels* (zoals *in*) en de *voegwoorden* (zoals *omdat*) ontdekt, en binnen de laatste categorie de speciale groep *nevenschikkende voegwoorden* (zoals *want*).

Je hebt nu ontdekt dat verbindingswoorden verschillende combinatiemogelijkheden hebben. Op grond daarvan kun je ze indelen in verbindingswoorden die hun eerste verbinding met een zelfstandig-naamwoordgroep aangaan (de voorzetsels), en de verbindingswoorden die hun eerste verbinding met een zin aangaan (de voegwoorden). Bij de voegwoorden heb je ook nog een groep die in hun tweede verbinding ook alleen maar bij een zin passen (de nevenschikkende voegwoorden).

5. Didactisering van het voorzetselvoorwerp

Opdracht 5.5. Aanwijzingen voor de docent

Het is het beste als de leerlingen hierover kunnen discussiëren, dus de oefening zou in tweetallen of groepjes moeten worden uitgevoerd.

Waarom doen we dit?

Hier worden de “bijwoordelijke” betekenisrollen geïntroduceerd. Deze hangen af van voegwoorden en voorzetsels, en dus niet van werkwoorden.

De introductie van deze betekenisrollen sluit aan op de behandeling van betekenisrollen in fase 3. In de volgende oefening koppelen we dit aan de behandeling van de voorwerpen in fase 4.

Met de betekenisrollen die hier toegevoegd worden heeft de leerling een redelijk compleet beeld van mogelijke betekenisrollen.

Welke termen horen hierbij?

Voegwoord, bijzin, voorzetsel, voorzetselgroep, plaats, richting, tijd, redenering, tegenstelling, samenvoeging.

Hoe doen we dit?

Voor deze opdracht moeten leerlingen in elk geval samenwerken. De onzekerheid over de nieuwe betekenisrollen kan alleen in samenwerking aangepakt worden. Doordat leerlingen moeten kiezen uit een beperkt rijtje (het is niet de bedoeling dat ze zelf nieuwe betekenisrollen kiezen), is elk geval waarschijnlijk in discussie op te lossen.

Rol van de docent

De betekenis *Samenvoeging* is op de gegeven voorbeelden niet echt van toepassing (tenzij de leerling komt met iets als *het concert over het park*, in de betekenis dat het concert over het park gaat; dat zou je als samenvoeging kunnen zien), maar het is een betekenisgroep die op voorzetsels als *met* en voegwoorden als *en* van toepassing is (die zijn hier eenvoudigheidshalve weggelaten, omdat ze enerzijds vaak heel algemeen zijn, en anderzijds tot discussie aanleiding geven). U kunt deze oefening uitbreiden met voorbeelden waar deze verbindingswoordjes in optreden.

5. Didactisering van het voorzetselvoorwerp

Opdracht 5.5 De betekenis van verbindingswoorden

In de vorige stap heb je gevonden dat je drie soorten verbindingswoorden kunt onderscheiden:

- A. Verbindingswoordjes die alleen gevolgd kunnen worden door Z: dit zijn de voegwoorden
- B. Verbindingswoordjes die alleen gevolgd kunnen worden door ZNG: dit zijn de voorzetsels
- C. Verbindingswoordjes die gelijke delen verbinden (allebei Z of allebei ZNG): dit zijn nevenschikkende voegwoorden

Het is logisch dat de soorten samenhangen met de eigenschap van het veld achter het verbindingswoordje, want je had al eerder ontdekt dat het verbindingswoordje meer bij het rechtse veld hoort dan bij het linkse.

Nu kun je ook begrijpen wat een voorzetsel en een voegwoord eigenlijk voor nut hebben in de taal:

- Een **voegwoord** (bijvoorbeeld *omdat*) neemt een zin (bijvoorbeeld *het sneeuwt*), maakt daarmee een woordgroep (een **bijzin**), en “plakt” deze aan iets anders vast (bijvoorbeeld *het moet omdat het sneeuwt* of *het verdriet omdat het sneeuwt*).
- Een voorzetsel (bijvoorbeeld *in*) neemt een zelfstandig naamwoordgroep (bijvoorbeeld *het park*), maakt daarmee een woordgroep (een **voorzetselgroep**), en “plakt” deze aan iets anders vast (bijvoorbeeld *het waait in het park* of *het concert in het park*).

Maar wat is nu de betekenis van die verbinding? Dat gaan we nu ontdekken.

1. Verbindingswoorden hebben vaak een heel precieze betekenis, maar die kun je dan indelen in een algemenere groep. Probeer de betekenis van alle verbindingswoordjes in te delen in een van de volgende betekenisgroepen:

Plaats – Richting – Tijd – Redenering – Tegenstelling – Samenvoeging

Je zult merken dat sommige verbindingswoordjes in twee betekenisgroepen kunnen vallen, afhankelijk van wat erbij staat (*het verdriet door het concert* tegenover *het pad door het huis*), en soms kun je misschien discussiëren in welke groep een verbindingswoord valt (waarin valt bijvoorbeeld *ofschoon?*), maar in de praktijk van de hele verbinding is de algemene betekenis meestal wel duidelijk.

Je hebt nu ontdekt dat verbindingswoorden ook verschillende betekenissen met zich meebrengen. Deze betekenissen komen overeen met de betekenisrollen die we eerder bij de zinsdelen rond het werkwoord zagen (onderwerp en voorwerpen). Het werkwoord brengt betekenisrollen met zich mee als uitvoerder, ervaarder, ontvanger, ondergaander, doel, resultaat. Het voorzetsel en het voegwoord brengt betekenisrollen met zich mee als plaats, richting, tijd, redenering, tegenstelling, samenvoeging. In de taalkunde wordt meestal gezegd dat werkwoorden, voorzetsels en voegwoorden deze betekenisrollen “uitdelen.”

5. Didactisering van het voorzetselvoorwerp

Opdracht 5.6. Aanwijzingen voor de docent

Dit is het sluitstuk van de basisdidactisering van het voorzetselvoorwerp. Eerst is het voorzetsel als verbindingswoordje neergezet, vervolgens zijn de vormeigenschappen en betekenseigenschappen verkend. In deze stap volgt de ontdekking dat verbindingen van een voorzetselgroep en een werkwoord soms een betekenisloos voorzetsel hebben. Dat zijn de voorzetselvoorwerpen.

Waarom doen we dit?

De didactisering van het voorzetselvoorwerp op basis van betekenisrollen en de betekenis van het voorzetsel is geheel volgens de inzichten van de moderne taalkunde. Bovendien is deze didactisering behalve op de vorm ook (en eigenlijk vooral) gericht op de betekenis van dit zinsdeel. Leerlingen worden zich hierdoor bewust van de overeenkomst tussen alle voorwerpen, en de rol van het werkwoord in de vorm en betekenis van de hele zin.

Welke termen horen hierbij?

Vorzetsel, voorzetselgroep, plaats, richting, tijd, redenering, tegenstelling, samenvoeging, *geen betekenis*.

Hoe doen we dit?

Voor deze opdracht moeten leerlingen in elk geval samenwerken. De onzekerheid over de nieuwe betekenisrollen kan alleen in samenwerking aangepakt worden. Doordat leerlingen moeten kiezen uit een beperkt rijtje (het is niet de bedoeling dat ze zelf nieuwe betekenisrollen kiezen), is elk geval waarschijnlijk in discussie op te lossen.

Rol van de docent

U kunt de voorbeelden desgewenst aanvullen met andere voorbeelden, of leerlingen hierna in authentieke teksten voorzetselvoorwerpen laten opsporen. U kunt ook bespreken dat de meeste voorzetselvoorwerpen ontstaan zijn uit constructies waarbij het voorzetsel wel betekenis had, en het dus bijwoordelijke bepalingen waren. Vandaar dat voorzetselvoorwerpen vaak ontstaan in vaste combinaties of in figuurlijke betekenissen. Omdat in sommige gevallen de oorspronkelijke betekenis nog voorstelbaar is, kun je vaak discussiëren over de vraag of iets nu bijwoordelijke bepaling is of voorzetselvoorwerp. De bottom line bij zo'n discussie moet echter altijd de vraag zijn of de betekenisrol van het zinsdeel van het voorzetsel komt of van het werkwoord.

5. Didactisering van het voorzetselvoorwerp

Opdracht 5.6. Het voorzetselvoorwerp

We gaan nu speciaal kijken naar de voorzetsels. Dat zijn dus verbindingswoordjes die samen met een zelfstandignaamwoordgroep een voorzetselgroep vormen, en die deze voorzetselgroep dan verbinden met iets anders. We hebben ook de belangrijkste betekenisgroepen gezien van de voorzetsels. Nu gaan we een stapje verder.

Als je een voorzetselgroep met een werkwoord verbindt, en vooral als het een vaste combinatie betreft, dan verliest het voorzetsel soms zijn betekenis. In deze oefening gaan we dat ontdekken.

1. Deel de voorzetsels in de volgende combinaties in een van de betekenisgroepen in (kies weer uit **plaats, richting, tijd, redenering, tegenstelling, samenvoeging**), of zet erachter **geen**. Als er twee mogelijkheden zijn, geef dan bij *Opmerkingen* twee invullingen (zie voorbeeld).

Combinatie	Betekenis(sen)	Opmerkingen
<i>op iets wachten</i>	<i>plaats/geen</i>	<i>op het perron wachten / op het einde wachten</i>
<i>over iets lopen</i>		
<i>in iets geloven</i>		
<i>om iets huilen</i>		
<i>tegen iets aanleunen</i>		
<i>aan iets hangen</i>		
<i>in iets zitten</i>		
<i>op iemand rekenen</i>		
<i>aan iemand denken</i>		
<i>voor iets stemmen</i>		
<i>door iets mislukken</i>		

2. Ga vervolgens na waar je in dit schema *geen* hebt gezet, en beoordeel de betekenisrol van *iets*. Kies uit **uitvoerder, ervaarder, ontvanger, ondergaander, doel, resultaat**.

	<p><i>Je hebt nu ontdekt dat er zinsdelen zijn die wel met een voorzetsel beginnen, maar toch niet hun betekenisrol van het voorzetsel uitgedeeld krijgen. In plaats daarvan krijgen zij hun betekenisrol van het werkwoord, net zoals het lijdend voorwerp en het meewerkend voorwerp. Het voorzetsel dat erbij staat, is vrijwel betekenisloos. Daarom noemen we deze zinsdelen voorzetselvoorwerpen.</i></p>
---	--

Aantekeningen

We didactiseren eigenlijk *taalkundige concepten*:

- Fase 1: predicatie (doen en zijn) en congruentie
- Fase 2: Subject-predicaatverbinding tegenover werkwoord-complementverbinding
- Fase 3: betekenisrollen (van predicatie en complementatie), werkwoord als “uitdeler”
- Fase 4: complementatie (werkwoorden en -meerdere- voorwerpen)
- Fase 5: Verbindingswoorden (voorzetsels en voegwoorden) als “uitdeler” van betekenisrollen, voorzetselvoorwerp als voorwerp met betekenisloos voorzetsel, dat zijn betekenisrol van het werkwoord krijgt.

Dit zijn de taalkundige kenmerken van de zinsdelen die gedidactiseerd kunnen worden (de schuingedrukte moeten nog toegevoegd worden):

Onderwerp

- Is congruent met werkwoord (1.2)
- *Heeft de onderwerpsvorm (hij in plaats van hem)*
- Staat in een predicatieve *zijn-* of *-doen-*betekenis tot het werkwoord (1.1)
- Krijgt de betekenisrol van het gezegde (het werkwoord in geval van *doen*, het hele gezegde in geval van *zijn*) (3)
- Heeft meestal de betekenisrol van de doener (3)
- *Staat op de eerste plaats van de zin*

Lijdend voorwerp

- Krijgt een betekenisrol van het werkwoord (3)
- Staat het dichtste bij een monotransitief werkwoord (2)
- *Het heeft de voorwerpsvorm (eigenlijk Accusatief)*
- Heeft meestal de betekenisrol van de ondergaander (3)
- *Is onderwerp in de passieve zin*

Meewerkend voorwerp

- Krijgt een betekenisrol van het werkwoord (4)
- Heeft een “zwak” voorzetsel *aan/voor/bij/(van?)*: kan weggelaten of toegevoegd worden (4)
- Is meestal het tweede voorwerp bij een ditransitief werkwoord (4)
- *Heeft de voorwerpsvorm (eigenlijk de Datief: speciale **hun-**vorm)*
- Heeft meestal de rol van de ontvanger (begunstigde/benadeelde) (3)

Voorzetselvoorwerp

- Krijgt een betekenisrol van het werkwoord (5)
- Heeft een betekenisloos voorzetsel (5)
- Het werkwoord bepaalt welk betekenisloos voorzetsel erbij staat (5)
- *Je kunt er vaak een bijzin maken met een voorlopig voorzetselvoorwerp*